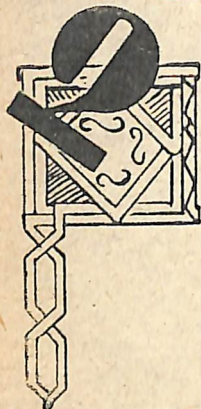

Մ ա ռ զ ա ռ

Ա Լ Ր Կ

891-995
5-35

1936

ՍՈՒԵԼԱՍԻ

6 NOV 201

ՄԱՐԳԱՐ

Chiffon Lyane

891.995

Մ-35 միջ

1010
40214

4018

Չ Ա Լ Ի Կ

(ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ)

==

Ե Լ Գ Ա Ս Ի

1936

Չ Ա Լ Ի Կ

(Նոր-Տարու զրույց)

Յոթ տարեկան Պետրոսը, վոր սովորում էր Քազվի հայոց տարրական դպրոցում, գեկտեմբերի 31-ի առափոտյան մի անսպասելի լուր Լսեց մորից:

Պետրոսի հայրը՝ բանվոր Սիմոնը, աշխատում էր «Միրզաբեկյան յեղբայրների» ծխախոտի գործարանում իբրև գլանակ (պապիրոս) լցնող: Ութ ամիս առաջ գործարանը մեքենաներ ստացավ, և գլանակների բաժանմունքում աշխատող բանվորների թիվը սաասիկ կրճատվեց: Վարչութիւնը արձակվող բանվորների ցուցակը կազմելիս աշխատեց հին բանվորներին զցել ցուցակի մեջ: Դրանց թվումն էր և Սիմոնը: Յերկար թափառեց Սիմոնը, աշխատեց վորև գործարանում տեղ գտնել, բայց չաջողվեց, վորովհետև հին բանվորներին ղեկարությամբ Էյին ընդունում: Մի առժամանակ պարապ մնալով, Սիմոնը տան իրերից շատ բան ծախեց ապրուստ հայթայթելու համար, բայց տեսնելով, վոր այլևս ծախելու

Պատ. խմբագիր՝ Ռ. ԱՂՈՒԲԱՐ

Նկարիչ՝ ԳԵՎՈՐԳ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Տեխ. խմբագիր՝ Գ. ԲԱՅՈՒՐՅԱՆ

բան չի մնացել և գործ գտնելու հույս չկա, մտածեց մի թեթև գործով զբաղվել, մինչև հիմնական աշխատանք գտնելը: Նա խոզանակներ ձեռք բերեց, կոշկի ներկ առավ և ակսեց փողոցում նստած կոշիկ մաքրել: Նա նստած ծովափին՝ «Նահանգապետի» պարտեզի դռան մոտ կոշիկներ եր սրբում: Որե աշխատում՝ որե ուտում էր:

Կյանքում Պետրոսը չեր հիշում, վոր հայրն իր համար վորեւե ընծա բերած լինելու: Բայց ձմեռային արձակուրդներից առաջ վարժուհին կանչել եր Պետրոսի մորը, շատ եր գովել տղային և պատվիրել եր, վոր նրան տանը լավ պահեն, տաք կերակուր տան, լավ հագցնեն:

— Խելոք, աշխատասեր յերեխա յե,—ասել եր վարժուհին,—ընդունակ ու աչքաբաց ե, լավ մտղ կդառնա, բայց նվազ ե, արյան պակասություն ունի, պիտի լավ սնունդ տալ, վոր չհիվանդանա:

— Քուռանամ յես,—ասել եր մայրը,—բա մենք խնայում ենք. բերաններիցս կտրում նրան ենք տալիս, վարժուհի ջան, բայց ի՞նչ անես, գիտես ելի ժամանակը, քուռանա աղքատությունը, թողում ե՞, վոր աչք բաց անենք:

Յերբ այս բաները վարժուհին (Պետրոսի մայրը) պատմեց ամուսնուն, վերջինս ուրախու-

թյան ու տրտմության հուզմունքից արտասովեց:

Այդ որը (դեկտեմբերի 31-ին) գործի գնալուց առաջ Սիմոնը կնոջն ասել եր, վոր յերեկոյան Պետրոսի համար մի լավ ընծա յե բերելու:

— Շատ ե զուրկ ե, ախար, յերեխեն,—ասաց Սիմոնը կնոջը,—եզուց ուրիշները լավ հագնւած, ուրախ զվարթ դուրս պիտի գան տանից, իսկ մեր խեղճ յերեխեն վիզը ծուռ պիտի մտիկ անի ուրիշներին ու նախանձից տանջվի: Մի լավ քան ես տեսել, պիտի առնեմ, ի՞նչ սնենք, վոր նեղություն կքաշենք:

Սիմոնը պատվիրեց կնոջը, վոր Պետրոսին վոչինչ չասե, վորպեսզի յերեկոյան անակնկալ կերպով նրան ուրախացնի: Մայրն այդպես ել մտադիր եր, բայց բանն ուրիշ տեսակ յեղավ:

Առավոտյան լողացնելու ժամանակ Պետրոսը չեր մտնում տաշտը տաք ջրից վախենալով և շարունակ գոռում եր.

— Չեմ ուզում, տաք ե, սառը ջուր լից վրան:

Մայրը յերեք թաս սառը ջուր լցրեց տաք վաթսայի մեջ, բայց յերբ այնտեղից թասով ջուր վերցրեց և մի քիչ Պետրոսի գլխին լցրեց,

Պետրոսը փութկացնելով վեր թռավ նստած տեղից, յերկու ձեռքով յերեսը ծածկեց ու աղաղակեց. «Չեմ ուզում, չեմ ուզում, տաք ե, երվեցի»:

Նա միաժամանակ սկսեց թռչկոտել տաշտի մեջ ու վոտրերով հարվածել ջրին, վորով մոր շորերը թրջեց ամբողջովին:

Այդ ժամանակ մայրը ել չհամբերեց ու բարկացած ասաց:

— Լավ, չէ՛ս լողանում... յես ել հայրիկիդ կասեմ, վոր քեզ ընծա չտա: Հայրիկդ խոստացավ այս յերեկո քեզ համար ընծա բերել:

— Խնչ, մայրիկ... ընծա... — աշխատեց լացը դադել Պետրոսը և նստեց տաշտի մեջ:

Այնուհետև վորքան մայրը ջուր եր լցնում նրա գլխին, նա տաշտից մի քիչ բարձրանում եր, «սֆ» եր անում ձեռքերն ամուր սեղմած գագաթին, շրթունքները սեղմում եր, աչքերը խփում և աշխատում եր շունչն իրեն պահել ու ձայն չհանել:

— Մայրիկ, ինչ ընծա յե բե... ե... — խոսրը կիսատ մնաց. մայրը շուռ տվեց տաք ջրով թասը նրա գլխին, և Պետրոսը բաւի կեսը մի բանի կաթիլ ջրի հետ կուլ տալով, արագությամբ ձեռքերը տարավ գագաթին:

II

Այնուհետև ել Պետրոսը չհանգարտվեց: Ռզում եր անպատճառ իմանալ, թե հայրն ինչ եր ասնելու իր համար: Վազում եր մոր յետևից բակը, ախտեղ դրված մեծ տակաւից դույլով ջուր վերցնելիս ինքն եր ծորակը բաց անում և ձեռքը ծորակի փակձնին դրած հարցնում եր.

— Մայրիկ ջան, մայրիկ, ասա ելի, ինչ ես երեկու...

— Ո՞նժ, գլուխս տարար չգիտեմ, յես ել չգիտեմ, քեզ բան ասելը կրակ ե, ելի:

— Հա, չգիտեմ,— թընգթընգացնում եր Պետրոսը,— բա ինչո՞ւ թողի, վոր ենպես տաք ջրով գլուխս երես, հ'ը... ասա, մայրիկ ջան, ասա:

Մայրն սափաված յեղավ յերգվել, վոր հայրիկն իրեն ել չի ասել, թե ինչ ե անելու:

Պետրոսը նրանից ձեռ վերցրեց և սկսեց իր սիրելի Չալիկի հետ խաղալ, վոր էես տարին հագիվ եր լրացրել:

Մի անգամ փողոցում խաղալիս Պետրոսը տեսավ պատի տակ կուչ յեկած մի շան ձագ-վերջրեց, թևի տակ դրեց ու տուն յեկավ: Այդ որից նրանք դարձան անբաժան ընկերներ:

Պետրոսը շատ ուրախ եր: Նա ուզեց իր ուրախությանը մասնակից անել նաև Չալիկին: Նա չորում եր հատակին, Չալիկը գալիս կանգնում եր նրա առաջ, գլուխը ծռում և նայում եր մատներին: Պետրոսը խաղացնում եր մատներն ողի մեջ, և Չալիկը յետևի վտանների վրա կանգնելով, դունչը մեկնած աշխատում եր նրա մատները բռնել: Այդ ժամանակ Պետրոսը հանկարծ վեր եր թռչում ու սկսում եր վազել: Չալիկն ել վազում եր նրա չետևից, գնդակի պես գլորվում եր նրա վտանների արանքում, ընկնում

եր մեջքի վրա ու նրա վարտիքի փողքը կամ հագուստի փեշն աստամների մեջ առած, քաշքշում եր: Պետրոսը հանկարծ ծափ տալով նրա դնչի մոտ, հագուստն ազատում եր ու վազում...

— Չալիկ ջան, եսոր հայրիկն ինձ համար ընծա յե անելու, գիտե՞ս, — ասաց Պետրոսը, նորից վազեց խոհանոց ու հարցրեց մորը:

— Մայրիկ, բա Չալիկի համար վզի շղթա չի անելո՞ւ հայրիկը: Ատումենց շունն ենպես լավ շղթա ունի...

— Մյուս տարի, զավակս, — պատասխանեց մայրը, ունելիով ոջախից կրակ լցնելով հարթուկի մեջ:

— Խեղճ Չալիկ, — ասաց Պետրոսը և շուռ յեկավ դուրս գնալու: Բայց շեմքի մոտ կանգնեց, կարծես մի բան մտաբերեց և նորից յետ դառնալով, ասաց:

— Մայրիկ, յես ուրիշ բան չեմ ուզում. թող հայրիկն ինձ համար «Շունն ու կատուն» անի:

— Ի՞նչ շուն ու կատու, Չալիկ հերիք չի, — պատասխանեց մայրը կրակը փչելով:

— Հա, հա, հա... քրքջաց Պետրոսը, — «Շունն ու կատուն» գիրք ե, մայրիկ, գիրք, չգիտե՞ս:

Յեվ նա հպարտությամբ սկսեց բացատրել, ձեռքերով ողի մեջ ցույց տալով:

— «Շունն ու կատուն»... օյ, եսքան գիրք

ե, կապույտ տառերով տպած. վրան նկարած է կարմիր կատուն, գյուղից յեկած մեր քեռու նման քուրքը հագին, յերկար չիբուխն ել բերանը դրած: Ենպես լավ պատմութիւնն է, մայրիկ, վոր կարդաս, ծիծաղից կթուլանաս. կատուն ասում է «միանու, միանու», շունն ել՝ «հաֆ, հաֆ»... շունը մորթուց քաշում է, իսկ կատուն փրշտացնում... Անցյալ որը մեզ համար որիորդ ձեռագործը կարդաց, ծիծաղից ուշքներն գնաց. ո՞վ է գրել մոռացա... որիորդն ասած... հեղինակը, հա, հեղինակն է գրել. ազգանունն էլ ասաց... Իմ գուլգն ունի - Գագիկը, նրա համար հայրն է գնել. ասացի՝ տո՛ւր, մի որ տանեմ տուն կարգամ՝ ելի բերեմ, չտվեց:

— Բեզ համար ավելի լավ բան կբերի հայրիկդ, — ասաց մայրը չաղացած հարթուկը վերցնելով:

— Չեմ ուզում, չեմ ուզում, թող «Շունն ու կատուն» առնի, — աղաղակեց Պետրոսը:

Յերբ նստեցին ճաշի մայր ու զավակ, փոսպն շորվան ուտելիս հանկարծ Պետրոսը գղալը ցած դրեց և կանգնեց փոռքի. «Չեմ ուզում, մայրիկ, յես կգնամ, հայրիկին կասեմ, վոր ինձ համար «Շունն ու կատուն» առնի:

Ինչքան մայրն աշխատեց համոզել Պետրոսին, վոր հայրն ավելի լավ բան է բերելու, նա չհամոզ-

վեց և պատրաստվում էր լաց լինել, ուստի մայրը նրան չգրկելու համար ասաց.

— Լավ, գնա ասա՝ թող «Շունն ու կատուն» առնի, բայց իր խոստացած ընծան ել հետը բերի: Հա, աղ չունենք, ասա, թող աղ ել առնի:

— Ի՜նչ, մայրիկ ջան. յերկու ընծա... Չեքերը միմյանց խփելով թռչկոտում էր Պետրոսը, և նրա յետեից ուղախաձայն հաջոցով վազվզում էր Չալիկը:

— Մայրիկ, Չալիկին ել հետս տանեմ:

— Ի՜նչ, — կարծես խորը մտածմունքից սթափվելով ասաց մայրը. — չէ, Պետիկ ջան, մի գնա, ախար լողացել ես, կմրսես, կաց, իրիկուն հայրիկդ ինչվոր բերելու յե, կբերի, յետո կասեմ, քո ուզած բանն էլ կառնի:

Պետրոսը բոպեապես կանգնեց քարացած և բռունցքը դնելով աջ աչքին, սկսեց բարձրաձայն ազգալ ու աչքերը տրորել: Չալիկն էլ կանգնեց ապշած, գլուխը ծոնց ու գունչը ցցելով, աչքերը հառեց Պետրոսի յերեսին:

— Հա, ինչի՞ պիտի մրսեմ. այ, հայրիկի բաշտոյն ենտեղ ե, կփաթաթվեմ, ձեռաց կգնամ ու կգամ:

Մայրը ել բան չկարողացավ ասել: Լուռ հոգոց հանեց, ապա նայելով Պետրոսի այտերից

գլուր-գլուր թափվող արցունքի կաթիլներին ։
Չալիկի վեր ցցած դնչին, առաջ .

— Դե լավ, գնա, խենթուկ, մորդ չես լսում...
գնա, շուտ արի, չուշանաս. արդեն մթնում ե,
իրան ել ասա, թող հետդ գա :

Մի քանի բոպեյից հետո Պետրոսը Չալիկի
հետ տանից դուրս յելավ : Նրանց բնակարանը,
վոր, մի յերկհարկանի խարխլած տան ներքին
հարկումն եր, գտնվում եր քաղաքածայրում
իրար վրա թափված, անկանոն դասավորված
տների շրջանում : Փողոցներն այստեղ նեղ էին
սաստիկ, այնպես վոր անցնողը ձեռքերը պար-
զելիս յերկու կողմից կայցնում եր հանդիպակաց
ոլատերին :

Պետրոսը Չալիկի հետ անցավ այս բազմա-
թիվ ծուռ ու մուռ, իրար կտրատող, սառած
ցեխակույտերով ծածկված փողոցներով ու դի-
մեց դեպի քաղաքի կենտրոնը տանող յերկար
փողոցը :

[11]

Բաշտուղը պիսարկի ու ականջների վրայից
անցկացրած և ամուր փաթաթած վզին, ձեռքերը
խրած անաստառ, կարճ՝ մինչև ծնկները հաղիվ
հառնող վերարկուի գրպանները, Պետրոսը Չա-
լիկի հետ անցնում եր փողոցից փողոց : Յերր

շուկայից անցնելով մտավ հետևյալ լայն փողո-
ցը, զարմանքը բռնեց նրան : Այդքան մարդ նա
յերբեք չեւ տեսել փողոցում : Մայիքերն ամ-
բողջովին ծածկված էին մարդկանցով, փորոնք
միմյանց հրելով, շտապ-շտապ անց ու դարձ էին
անում : Բոլորը կարծես վազում էին, և Պե-
տոսն ել նրանց հետ վտարներին ուժ եր տալիս,
յերբեմն-յերբեմն աչքը գցելով Չալիկին, վոր չը
կորցնի : Չալիկը մեկ առաջ եր վազում ականջ-
ները ցցած, մեկ մտախնում եր խանութների
դռներին ու հեռագրասյուներին, կանգնում, հո-
տալում եր, մեկ յետ եր մնում, ապա պոչը
շարժելով վազում, հասնում եր Պետրոսին ու
դունչը կամ պոչը քսելով նրա ծնկներին, առաջ
եր վազում : Կառքերն ու սահնակները սլանում
էին, սառցի փշուրներ շարտելով այս ու այն
կողմը, կամ բաց գետնի հանդիպելով, դղրդաց-
նում էին : ձիաքարշի ձիերը չափ ընկած վա-
լում էին : մշակները անագին կողովներ ու զամ-
բյուղներ շալակած լի մթերքներով, անցնում
էին մայիքերի կողքով : Փողոցում ծառ չկար տըն-
կած, բայց Պետրոսին թվաց, թե նոր ծառեր են
ժսել, վորոնք սակայն շարժվում էին :

«Հա, դրանք տոնածառեր են», գլխի ընկավ
Պետրոսը : Նա մտնում եր մարդկանց արանք-

ները, անհետանում էր մի քանի րոպե և նորից
էր յերևում:

— Չալիկ, կանչում եր նա հաճախ: Իսկ Չալիկը
վազում էր լեզուն դուրս ձգած և յերբեմն - յեր-
բեմն վոտքի տակ ընկնելով, վնասւում էր:

Լալս փողոցն անցան. մտան մի տւրիշ փողոց,
այդտեղից էլ ծովեցին և դուրս յեկան քառակուսի
մեծ հրապարակը, վորից մի քիչ հեռու գտնվում էր
ծովափ տանող փողոցը. իսկ ծովափին, պարտեզի
դռան մոտ նստած էր հայրը և կոշիկներ էր մաք-
րում ու կրկնակոշիկները կարկատում:

— Վա՛յ, Չալիկ ջան, մրսում ե... — ասաց Պետ-
րոսը, նայելով զողացող շնիկին և գրկեց, դրեց
թևի տակ, «վոչինչ, հիմա կգնանք, հայրիկը
«Շունն ու կատուն» կառնի, կվերադառնանք ու
կտաքանաւ, աղ էլ պիտի առնի»: Ու կարծես նը-
րան մխիթարելու համար ավելացրեց.

— Գիտե՛ս, Չալիկ ջան, ենտեղ քո պատկերն էլ
կա նկարած. ենպես լավ են նկարել, վոր իսկ քեզ
նման է» և հանկարծ մի գլուտ արածի պես գոչեց
ուրախ - աւրախ. «Թումանյան Թումանյան...
Չալիկ ջան, Թումանյանն է գրել եզ գիրքը, ա՛յ...»
Յե՛վ նա առաջ գնաց, այդ ազգանունը մի քանի
անգամ կրկնելով, վոր չմոռանա և հորն ասի:

Յերկինքն արդեն սկսել էր միջնել: Ծրագներն
սկսել էին նվազ լույս տալով իրենց շուրջը:

Հրապարակի աջ կողմից հանկարծ Պետրոսի աչ-
քերին ընկավ մի շքեղ, պայծառ լույս. նա քայ-
ներն ուղղեց լույսի կողմը:

Պետրոսի աչքերի առջև նկարվեց մի հիանա-
լի պատկեր: Մեծ ապակու յետեր, խանութի
ցուցափեղկի վրա փռված էր սպիտակ-մաքուր
բամբակ, վորի վրա ձյան բյուրեղների նման խնչ վոր
բաներ էյին պսպղում: Ցուցափեղկի ուղիղ կենտ-
րոնում կանգնած էր անշարժ մի յերկարահասակ
ծերունի՝ սպիտակ, յերկար մորուքով, վոր հաս-
նում էր մինչև գոտկատեղը: Ունքերն ու ընչացը-
ները նույնպես սպիտակ էյին: Գլխարկի տա-
կից, քունքերի վրա ակիքաձև իջնում էյին բամ-
բակաման մազերը:

Ծերունին հագել էր ալ-կարմիր վերարկու,
վորի հետ, ծոծրակի վրա, միացած էր կոնաձև
դիտարկը՝ նույնպես կարմիր: Գլխարկի բոլորքը,
վերարկուի ոձիքը, թևերն ու փեշերը յեղբերված
էյին գառան սպիտակ, զանգուր մորթու լալն
շերտով: Ծերունին աջ ձեռքը բարձրացրած
զլխի վրա, ամուր բռնել էր յեղենու մի մեծ
ճյուղ, վորը զարդարված էր գույնզգույն թեր-
թիկներով և կարմիր, կապույտ, կանաչ, - սպի-
տակ, դեղին մոմիկներով: Չալս ձեռքը առաջ
էր պարզել դեպի ապակին, և բազկից կախված
էյին կարմիր, դեղին, կապույտ թղթե զամբյուղ-

ներ, վորոնց մեջ զրված էին վոսկեգուլն ու
արծաթագոծ ընկույզներ։ Ուսերից կախված էին

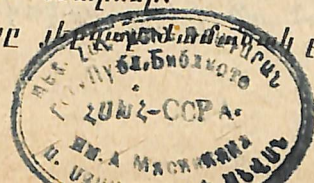
գառ, ուր, շնիկ, իսկ գոտիից կախ եր ընկած
մի յերկար թուր։ Ծերունին անշարժ աչքերը
հառել եր Պետրոսի վրա, վոր հափշտակված զի-
տում եր նրան։

— Չալիկ ջան, տես, Չմեռ-պապին ե,— ա-
սաց Պետրոսը, շան գլուխը թևի տակից առաջ
բաշելով և մատը տանելով դեպի ապակին։

Չալիկն ուժեղ լույսից աչքերը ճպճպացրեց
գլուխը ցնցելով, ապա դունչը մեկնած սկսեց նա-
յել ցուցափեղկի վրա դարսած իրերին։ Ծերունու
շուրջը գտնվում էին բազմաթիվ կենդանիներ։
Մի խումբ շներ գայլի յետևից ընկած կարծես վա-
զում էին։ Այլ կողմում կանգնած եր մի հսկա
փիղ՝ կնճիթը վեր ցցած, վորից կախ եր ընկել
զամբյուղի մեջ նստած մի փոքրիկ շիկահեր աղ-
ջիկ։ Մի ուրիշ զամբյուղի մեջ պաղել եր մի
փոքրիկ կապիկ։ Ժաղրական զնչով։ Փղի կողքին
մի շուն եր կանգնած յերկար ականջներով ու
լայն զնչով, վոր կարծես ուզում եր Չալիկի վրա
հարձակվել։

Ծերունու մյուս կողմում խառնիխուռն շար-
ված էին վոշխարներ իրենց հովիվներով ու գամ-
փրոններով և ելի ուրիշ շատ կենդանիներ, գա-
զաններ, թռչուններ, վորոնց առաջին անգամն
եր տեսնում Պետրոսը։

Պետրոսը յերկար նայելով բերանը բաց նա-

յում եր ու հիանում այս տեսարանով: Հանկարծ նրա քիթն ու շրթունքները դիպան պաղ ապակուն և նա ցնցված յետ քաշվեց վախելով: Յերբ յետ նայեց, տեսավ արդեն մթնել է:

— Գնանք, Չալիկ ջան, ուշ է արդեն, —ասաց Պետրոսը սեղմելով շնիկին թևի տակ ու հեռացավ ցուցափեղկից, միտքը չհեռացնելով կախարդական ծերունու պատկերից:

IV

Յերբ դուրս յեկավ ծովափ, քայլերն արագացրեց: Ահա մի քանի քայլ ել՝ և հորը կտեսնի ու միասին կգնան ընծաներն առնելու:

Գնաց, գնաց Պետրոսն ու ապշած կանգնեց... Այն տեղը, վորտեղ նստած էր լինում հայրը, գատարկ էր: Յերկյուղով բռնված՝ անմատահ հայացքով դիտեց չորս կողմը, պարտեզի դռնից ներս նայեց... հայրը չկար — իր պարագաներն հավաքած գնացել էր: Յետ գարձավ հուզված ու շփոթված և չնկատելով իրեն ծանոթ հրապարակը տանող փողոցը, առաջ անցավ ու մտավ իրեն բոլորովին անծանոթ մի փողոց:

Մտքի հետ ընկած նա բավական առաջ էր գնացել և մի յերկու փողոց ել ծովել էր, յերբ նրա մարմնով մի դող անցավ: Բոլորովին մոլթն էր. անց ու դարձ անողները սակավացել էին.

ավելի շատ կառքեր էյին անցնում, քան մարդիկ:

Պետրոսը մի գաղտնի սարսուռ զգալով, քայլերն շտապեցրեց. բայց ջանի առաջ էր գնում, այնքան փողոցները նրան անծանոթ էյին թվում: Յետ նայեց — հեռվում՝ նոր տեղալ սկսող ձյան փաթլճների արանքներից պսպղում էյին լապտերները: Այլ ու ձախ նայեց — խանութներն արդեն փակ էյին և տեղ-տեղ միայն փակվող դռան զրնգոց էր լսվում: Նա չգիտեր՝ վո՞ր կողմը գնա: Կանգնեց, մի քիչ մտածեց. ուզում էր հարցնել, բայց փողոցում վոչ վոք չերևաց: Քիչ առաջ գնաց և սղաթևած (կծկված) թաղապահին նկատելով, անվստահորեն մոտեցավ ու հարցրեց իրենց փողոցը:

— Ի՞նչ ես ես ուշ գիշերին թափառում, հիմար, — ասաց թաղականը սրթսրթացնելով, — մտիկ ե՞, շուն ել ե գրկել... շատ հեռու յե ձեր փողոցը. այ եղպես գնա, հետո ծովի՞ր դեպի աջ, ելի աջ, ապա ուղիղ, հետո ձախ, ելի ուղիղ և մեծ արձանի մոտից ծովի՞ր դեպի աջ ու կը մտնես ձեր թաղը...

— Այ, ձախ, ուղիղ, հետո աջ, նորից ձախ — կրկնելով ու դողալով վազում էր Պետրոսը, շանը ամուր սեղմած թևի տակ:

Քանի՜ փողոց անցավ, վորքան ժամանակ զընաց Պետրոսը, ինքն ել չիմացավ: Միայն յերբ մի նեղ փողոցում կանգնեց ու շուրջը նայեց՝ սարսափեց—վոչ վոր չկար, բոլորովին մութն էր: Իրարից հեռու կախված լապտերների աղոտ լույսերը միմյանց չեյին հասնում և նրանց արանքներում ձգված տարածությունները թաղված էյին խավարի մեջ: Քամին հետզհետե զորեղանում եր և ձյան հատիկները շարտում նրա յերեսին: Պետրոսը ծնոտը բարձրացրեց, բաշտուղը տակից քաշեց և մինչև քիթը ծածկեց: Նա չգիտեր, վոր կողմը գնար: Շուներ թևի տակին, կանգնեց փողոցի մեջտեղը, յերկու կողմից փողոցի յերկարությամբ նայելով, քաշվեց պատի տակ և սպասեց, վոր գուցե մի անցորդ պատահի և իրեն ցույց տա ճանապարհը:

Տաս րոպե հազիվ եր անցել, վոր նա ձյան վրա ճռճոացող փոսնաձայն լսեց և սիրտ առած պատից հեռացավ: Մի ակնոցավոր պարոն եր, վոր գլուխը վերաբերելի մորթեպատ վզի մեջ փաթաթած շտապ-շտապ անցնում եր:

— Հորեղբայր, հորեղբայր, մեր տունը վոր կողմն ե...

— ЧТО?, — հարցրեց անծանոթը յետ նայելով, բայց քայլերը չդանդաղեցնելով:

— Կոշիկ սրբող Սիմոնի տունը վորտեղ ե:

— Ի՞նչ կոշիկ սրբող, ինչ Սիմոն, — հարցրեց նա դժկամությամբ և շարունակեց ճանապարհը:

— Չաղբովի փողոց. այ. Չաղբովի... մեր տունն են կողմն ե, — ասում եր Պետրոսն անծանոթի յետևից վազելով: Իսկ անծանոթը չհասկանալով նրա խոսքերը, չլսելով անգամ նրան, շուռ յեկավ հանկարծ, արագությամբ մի բան խոթեց նրա՝ բուռը և ինչվոր մրմռալով քիթ տակ, պոկվեց նրանից ու համարյա փախավ:

Պետրոսը կանգնեց, հառաչեց, շոշափեց բըռան մեջ գրված կլոր բանը, վոր սև դբամ պետք ե լիներ և արագությամբ դեն շարտելով, Չալիկին սեղմած, անծանոթի յետևից սկսեց վազել: Շուտով նա ել կորավ Պետրոսի աչքերից:

Պետրոսը հասնելով փողոցի անկյունին, մի փակված նկուղի դուռ նկատեց, վորի յերկու կողմերում յերկաթյա վանդակապատներ կային: Նա ամբողջ մնարմնով դողում եր. զգաց սաստիկ հոգնածություն ու նստեց ձյունապատ մայթի վրա: Վորքան կուգեր այժմ տանը լինել, թիթեղյա վառարանի կողքին: Հայրը, ով գիտե, այժմ իր ընծան առած տուն ե յեկել և սպասում ե իրեն: «Շունն ու կատուն» բերած չի լինի, բայց վոչինչ, վաղն ել կարող ե առնել. մյուս ուրը Գագիկին ցույց կտա: Հեղինակի ա-

նունն ել գիտե, ել չի մոռանա... Յեվ նա կարծես զղշաց, վոր մորը չլսեց, տանից դուրս յեկավ... Ու լուռ արտասովեց, Չալիկին գողը դնելով և ձեռքերը վերարկուի հակառակ թևերի մեջ անցկացնելով:

Չյունը տեղում եր առատությամբ: Նրա ծնկներն արդեն ծածկվեցին ձյունով: Նա սկսեց սրթսրթացնել, ատամները չխկչխկացնել միմյանց: Չալիկն ել անհանգստացավ և նրա գողից դուրս թռչելով, դունչը վեր ցցեց, մի քանի անգամ հաջեց, ողի մեջ հոտոտելով սղոն իրեն սեղմեց և վազեց Պետրոսի մոտ:

Մի կառք անցավ: Պետրոսն սթափվեց, ուզեց վտառի յեկնել: Չալիկը հաջելով ու կոնձկոնձալով վազեց կառքի յետևից, բայց կառքն անցավ արշավակի և Պետրոսը մնաց նստած: Դարձյալ շատ կառքեր անցան, վորոնց ծածկոցները, կառապանների շորերն ու գլխարկները և ձիերի բաշերն ամբողջովին սպիտակել էյին: Այդ բոլորը տեսնում եր Պետրոսը կարծես յերազի մեջ և նրան թվում եր, թե Զմեռ-Պապին ե անցնում սահնակով:

Գաղաքային ժամացույցը խփեց 12 անգամ: Պետրոսը չլսեց այդ ձայնը. բայց մի ուրիշ, ավելի բարձր, մի քանի անգամ կրկնվող ձայն նրան իմացրեց, վոր մարդիկ դեռ արթուն են:

Զիմացավ ի՞նչ ձայն եր այդ. կարծես յերկնքից ահագին թափով քարեր եյին զլորվում ցած:

Թնդանոթի հարվածներով յերջանիկ մարդիկ զիմավորում էյին նոր տարուն:

Պետրոսը կիսով չափ թաղված եր ձյան մեջ, վոր քամին հավաքում եր նրա շուրջը: Իսկ Չալիկը աղիողորմ ձայնով հաջում եր և այս ու այն կողմը վազվզում:

Պետրոսը շատ նայեց և նայելուց հոգնած աչքերը փակեց: Նրա առջևով մի մարդ անցավ, վորին Պետրոսը չտեսավ: Մարդը ինչ-վոր մի ձայն լսեց, նայեց այն կողմը, վտառով խփեց իր յետևից վազող Չալիկին և բարկացած ասաց.

— Անամոթներ. . գիշերվա կեսին ել մարդու հանգիստ չեն տալիս... Յեվ ինչեւ վոստիկաններն այս աներես մուրացկաններին չեն վրադնում. չե՞ վոր բարեգործական ընկերություններ կան:

Ու շարունակեց իր ձամբան:

Պետրոսը քնած եր, թե արթուն, ինքն ել չիմացավ, միայն զգաց, վոր տեղը շատ տաք ե, բայց յերեսին սառը յերկաթի պես մի բան են կպցրել:

Չալիկը հանկարծ հեռացավ նրանից, կանգնեց փողոցի մեջտեղը, ականջները խլշեց, դունչը ցցեց, հոտոտեց և ապա կարծես մի բան վրձ-

ռելով, արագութեամբ սկսեց վազել փողոցի յերկարութեամբ: Պետրոսը մնաց մենակ սառնամանիքի մեջ, իսկ Չալիկը, կարծես զգալով, վոր իր սիրելի ընկերոջը մեծ փորձանք եւ սպասոււմ, չափ ընկած թռավ դեպի տան կողմը՝ Պետրոսի հօրն իմացնելու դժբախտութիւնը:

Յեթե Պետրոսի ուշքը վրան լիներ ու հասկանար Չալիկի միտքը, վեր կկենար ու նրա յետեից կվազեր:

Բայց վոչինչ՝ Չալիկը առանց Պետրոսի ել կգնա, կգտնի իրենց տունը և մի կես ժամից հետո Միսոնին կբերի ու կկանգնեցնի վորդու մոտ:

Չալիկը դունչը ցցած վազոււմ եր...

VI

Նոր տարուն դիմավորելուց հետո քաղաքային ակումբից շատերը գուրս յեկան և դեպի տուն շտապեցին: Մի քանիսի ճամբան այդ կողմից եր: Նրանցից վոմանք Պետրոսին նկատեցին խավարի մեջ, բայց ուշադրութիւն չդարձնելով անցան:

— Ինչ ցնւրտ ե, կառք ել չնստեցինք, — ասաց մի լայնիրան գեր կին՝ թանկագին դեղին մորթուց կարած բոան սեղմելով կրծքին:

— Բասն քայլի համար ի՞նչ կառք. եսպես լավ ե, քիչ կթարմանանք, — ասաց նրա հետ գը-

նացող ցիլինդրավոր մարդը՝ ամուսինը և ձեռքն անցկացրեց կնոջ ձախ թևի տակ: Նրանք դեռ հեռու էին Պետրոսից, յերբ Չալիկը վազելիս խոսակցութեան ձայն լսելով, կանգնեց մեխված, գլուխը շուռ տվեց, անվստահ մտեցավ նրանց և պոչը շարժելով, փաթաթվեց տիկնոջ վոտքերին ու փեշը բռնեց:

— Այս վերտեղից եր, — գոչեց կինը զարմացած. — կորիր:

Այդ ժամանակ Չալիկը նրա յերկար փեշը թողեց և վոստոստելով վազեց մինչև անկյունը, կանգնեց Պետրոսի մոտ, սպասեց նրանց գալուն, և յերբ նրանք մոտեցան, պոչը շարժելով ու գլուխը թափահարելով սկսեց կոնձկոնձալ ու հաջել, կարծես հրավիրելով նրանց:

— Ի՞նչ կա այնտեղ, — հարցրեց տիկինը:

— Ո՛վ գիտե, — անհոգութեամբ պատասխանեց ամուսինը. և յերբ հասան վանդակապատին, ավելացրեց.

— Մուրացկան ե. ի՞նչպէս են դիմանում այս ցրտին անպիտանները, — ու կնոջ թևից քաշեց: Տիկնոջ գուլթը շարժվեց կարծես. նա չուզեց իր ամուսնու պէս քարասիրտ յերևալ: Նա մոտեցավ Պետրոսին, նայեց նրա շրթունքներին, վորտեղից անորոշ բառեր էին դուրս գալիս:

— Խեղճ, — ասաց տիկինը նայելով ամուս-

նուն, և կռանալով, փեշի ծալքից հանեց պորտմանեն. մատները մեջ շոշափելով մի դրամ հանեց ափստեղից և կոխեց Պետրոսի վերարկուի թևի մեջ:

— Թո՛ւ... Թո՛ւ... մա՛...ա...ա...նյա...ան, — զառանցում եր Պետրոսը, վորից նրանք բան չըհասկացան:

— Գնանք, ցուրտ է, դրանց վոր ուշադրություն դարձնես՝ հազարներով են. գնանք, — շտապեցրեց ամուսինը:

Յեվ նրանք հեռացան:

Այդ ժամանակ Չալիկին մի չտեսնված բան պատահեց: Յեթե Պետրոսի ուշքը վրան լիներ և տեսներ, նա յեւ սաստիկ պիտի զարմանար: Չալիկը վազեց, կանգնեց անցորդների առաջը և մի աղիողորմ փնգստոց արձակեց: Անցորդներն ուշք չդարձրին: Չալիկը յետ դարձավ, հտոտեց Պետրոսին, փոթկացրեց ու նորից ընկավ նրանց յետևը, և հասնելով, բռնեց տիկնոջ փեշից ու աժուր սկսեց քաշել: Կինը նրա բերանից լսեց փեշը, և նրանք ծովելով մյուս փողոցը, կանգ առան մեծ, զարդարուն դռան առաջ: Չալիկը մտավ նրանց արանքը և աչքերը հառելով կնոջ զարմացած դեմքին, փաթաթվեց նրա վոտնեքին, սկսեց լիզել, փնգստալ, նորից փաթաթվեց, նորից փեշը բռնեց...

— Խեղճ շնիկ, մրսում է, — ասաց տիկինը, մատը դնելով ելեկտրական զանգի կոճակին. — ինչքան ել լավ շուն է տեսնես ումն է ով գիտե տերը վոտիկանատներն ընկած փնտռում է. կմրսի՝ կսատկի, մեղք է: Յեվ կռանալով, ձեռքը տարավ նրա մեջքին: Շնիկը ձայնը կտրեց, պոչը շարժեց և գլուխը ծռելով նրան նայեց:

— Խեղճ, — ասաց տիկինը, գրկեց նրան ու բացված դռնից ներս մտավ: — Այս լավ յեղավ, — ավելացրեց նա, դառնալով ամուսնուն, — վաղուց փնտռում էյի այսպիսի մի սիրուն շնիկ:

Սակայն Չալիկը մի սրտակտուր ձայն արձակեց նայելով փակվող դռանը և ճիգ արավ տիկնոջ թևի տակից դուրս պրծնելու:

— Մրսել է, մրսել է խեղճը, և սոված է, — ասաց տիկինը սանդուխքով վեր յեղնելով և ձեռքը նրա վզին քսելով...

VII

Տիկինը կաթի մեջ շաքար դրեց, խառնեց ու դրեց Չալիկի առաջը: Չալիկը չմոտեցավ կաթին և վոչ ել հնդկահավի խորոված կտորին, վոր դրված էր կաթի պնակի մոտ: Նա վազեց դռան մոտ ու սկսեց չանգռել դուռը:

— Տար խոհանոց, բարձր դիր վառարանի առաջը և շնիկին պառկեցրու վրան, — հրամայեց

տիկինը ծառային,—մըսել է, մեղք է, շատ լավ շուն է, ազնիվ ցեղից է յերևում... վաղը կլողացնես սապոնով, կսանրես, լավ կմաքրես:

Սակայն Չալիկը ամբողջ գիշեր չքնեց և դուռը չանգոսկրուց հոգնած գնաց, կծկվեց պատի տակ հատակի վրա, ու լուռ նայում էր հատակին, կարծես խորասուզված մտքերի մեջ:

Առավոտյան վաղ սանդուխքի աստիճանները սրբելիս, յերբ ծառան դրսի դուռը բաց արավ, հանկարծ նրա ծնկներին հարվածելով, դուռն թռչավ Չալիկը մի կատաղի վոստյունով: Ծառան սարսափած յեկավ հայտնեց աիկնոջը, վոր ազնւվացեղ շնիկը դուռն է փախել:

Տիկինն այդ անզդուշության համար ծառային զրկեց նոր տարվա իր խոստացած նվերից:

Առավոտյան անցորդները միմյանց «բարի կաղանդ» մաղթելիս պայծառ արևի տակ, պսպրդուն ձյունի մեջ տեսան մի ուշաթափ մանուկ, կծկված նկուղի դռանը:

Յերբ նրա շուրջը հավաքված մարդկանցից մեկը գէն էր անում Պետրոսի շուրջը հավաքված ձյունը, հանկարծ մի չալ շուն փրփրած բերանով, կատաղի հաջոցով վրա պրծավ և ամուր կծոտեց նրա ձեռքերը: Նա սարսափահար յետ քաշվեց: Ապա շունը նայեց մյուս մարդկանց և

մեկ-մեկ բոլորի վրա հարձակվեց, ծվատելով վոմանց վարտիկները:

— Կատաղած է, հեռու գնացեք, — ձայն տրվեց մեկը և փախավ:

Մյուսները հետևեցին նրան:

Իսկ Չալիկը մոտեցավ Պետրոսին, նայեց նրան բուխ հայացքով, մոռութով ձյունը նրա ծնկներից ու վոտքերից հեռացրեց, լիզեց նրա վոտքերը, առջևի ծնկների վրա չոքեց, գունշը յերկարացրեց, յերեսը քսեց նրա սառած ձեռքերին, լիզեց մի քանի անգամ ձեռքերը ..

Ապա վեր թռավ Չալիկը, վազեց դեպի տուն Պետրոսի հայրիկին կանչելու:

VIII

Այդ որը սովորականից շուտ հավաքեց Սիմոնը իր պարագաները և տուն շտապեց:

Նրա համար այդ որը վոչ մի բանով չէր տարբերվում մյուս՝ սովորական որերից: Մարդիկ ծանրաբեռնված զամբյուղներով, կողովներով, կապոցներով շարունակում էին մթերքներ ու զանազան իրեր կրել դեպի տուն վաղը նորտարուն դիմավորելու համար: Իսկ Սիմոնը սովորականի պես մտավ փուռը հաց վերցնելու և ապա յերկու ֆունտ լոբի առավ վաղվա ճաշի համար:

Բայց Սիմոնը գնում էր տուն ուրախ տրամադրութեամբ։ Պետրոսի համար գնած կաշվե պայուսակը գոգնոցի մեջ փաթաթած դրել էր կոնատակը և ամեն անգամ քաղցր հաճույք էր զգում, յերբ շոշափում էր պայուսակը։

Դեռ առավոտն էր առել պայուսակը։ Սա էր այն նվերը, վոր նա մտադրվել էր առնել Պետրոսի համար, վորովհետև Պետրոսը քանի անգամ թախծով գանգատվել էր, թե շատերը կաշվե պայուսակը մեջքներին կապած ազատ ձեռքերով գնում են դպրոց ու տուն դառնում, իսկ իր տետրակներն ու գրքերը շորից կարած պայուսակի մեջ, կոնատակին ծալծլվում, թրջվում ու փչանում են։

Յերկու ռուբլի 80 կոպեկ էր տվել։ Համարյա չորս ուրվա ապրուստի գին էր. բայց Սիմոնը չէր ափսոսում — դա էլ անհրաժեշտ էր։

Յեվ նրա առաջ գծվում էր այն հմայիչ պատկերը, յերբ ինքը գոգնոցն արձակելով, բաց կանի պայուսակը, Պետրոսը ցնծագին աղաղակներով վրա կպրծնի ու իր ձեռքից կթռցնի այն։

Սիմոնը վոգեորված այս պատկերից, ուզեց Պետրոսի ուրախությունը կատարյալ անել։ Բիշ տատանվելուց հետո 20 կոպ. յեկ կանֆետ առավ։

— «Թող բերանն էլ քաղցրացնի», — մտա-

ծեց նա։— Հապա Վարդուհին վորքան կուրախանա, տեսնելով զավակի հրճվանքը։

Այսպիսի ուրախ մտապատկերներով նա տան դուռը բաց արավ...

IX

Յերբ Սիմոնը ներս մտավ պարագաներն ուսովը գցած, ու գլխարկը հանելով սկսեց ձյունը թափ տալ, սաստիկ դարմացավ կնոջ հարցից, թե՝ «հապա Պետրոսն ուր է»։

Գոգնոցի մեջ փաթաթած պայուսակը դրեց սեղանին, ապա պարագաները գետին շարտելով, հարցրեց վախեցած.

— Ինչի՞, ուր է գնացել Պետրոսը։

— Պետրոսը յեկավ քեզ մոտ, — ասաց Վարդուհին ու շփոթված պատմեց ամուսնուն յեղելությունը։

— Վհնց թողիր տղին... ինչի՞ թողիր... նա ինձ մոտ չի յեկել. ով գիտե՞ ճամբան կորցրել, մոլորվել է։

Մի պահ շվար կանգնած, մտքով տարվեց Սիմոնը, ապա նստեց թախտին, նայեց դռանը ցավազին հայացքով ու կուչ յեկավ հոգնածությունից։

Ամբողջ ուրը դուրսը նստած, ցրտից մըստ-մստացող մատներով աշխատելուց սաստիկ հոգ-

նած, սոված, նա մոռացել էր քաղցն ել, հոգնածությունն ել այն գրավիչ պատկերների հանգեպ, վոր գծում էր իր ներսում տուն գալիս: Այժմ այդ պատկերները չքացան միանգամից, նա ընկճվեց և մարմնի մեջ ցավեր զգաց:

— Ո՛ւր նստեցիր, Սիմոն,— աղաղակեց Վարդուհին, գնա, տես, ո՛ւր մոլորվեց յերեսան:

Չի մոլորվի, շունը հետն ե,— ասաց Սիմոնը, ինքն ել կարծես չհավատարով իր ասածին. վեր կացավ, շտապով դիտարկը խրեց գլուխը ու գուրս յեկավ:

Ամբողջ գիշերը թափառեց ու վազվզեց Սիմոնը այս փողոցից այն փողոց, գնաց իր աշխատանքի տեղը, դիտեց շրջակա նրբափողոցների անկյունները, անցավ վոստիկանատնից վոստիկանատուն, իր ծանոթների ու բարեկամների դռները բաղխեց, հարցրեց Պետրոսին — վոչ մի տեղեկություն չստացավ: Մի քանի անգամ յետ դարձավ տուն իմանալու՝ թե արդյոք տուն չի՞ դարձել, ու նորից գնաց փնտռելու:

Ամբողջ մարմնով ջարդված, հուսահատված, վերադարձավ Սիմոնը առավոտյան դեմ տուն, կնոջ հետ սգալու վորդու կորուստը. բայց դեռևս փոքրիկ հույս ուներ, թե գուցե տուն յեկած լինի վորդին:

Արդեն լույսը բացվել էր, յերբ նա մոտեցավ իրենց տանը: Դուռը բաց էր: Վարդուհին ամբողջ գիշեր դուռը բաց ու խուփ անելով, մթան մեջ նայելով փողոցի յերկարությամբ, մոտիկ ծանոթների տներն հարցնելուց յետո դառն հուսահատությամբ նստած թախտին լուռ վողբում էր:

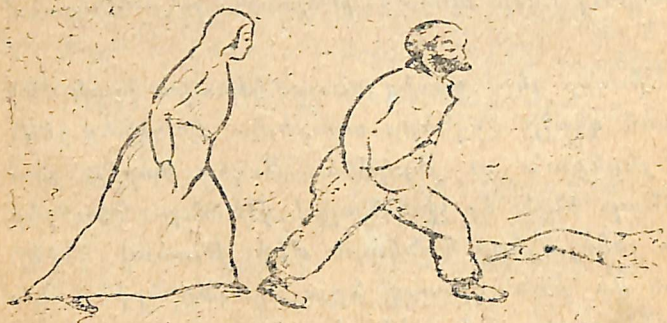
Սիմոնը յերբ դրսից տեսավ կիսախավարի մեջ նստած կնոջը ծնկները արորելիս, կանգնեց շեմքին յերերուն ու յերկմիտ: Ուզեց նորից յետ դառնալ, ինքն ել չիմանալով թե ո՛ւր: Դեռ չէր շուռ յեկել, յերբ հանկարծ մեծ թափով կծիկի նման մի բան դիպավ նրա սրունքներին: Նա վայրկենապես շուռ յեկավ ու զարմանքից կարկասեց... Չալիկն էր. լեզուն դուրս գցած, հեւլով, դունչը խրեց նրա սրունքների արանքն ու կլանչեց: Փաթաթվեց Չալիկը մի քանի անգամ Սիմոնի վոտներին, հոտոտեց, ապա շուռ յեկավ ու սկսեց վազել, մերթ կանգնելով ու յետ նայելով:

Սիմոնը հետևում էր Չալիկին աչքը հառած նրան, մեկ-մեկ փողոցի այս ու այն կողմը նայելով անխոս, հեւլով, միտքը լարված...

Վարդուհին ել նրա յետևից էր վազում, հա-

զիւ հասնելով նրան իր մանր քայլերով: Մոռացավ մինչև անգամ դուռը փակել: .

Մի քիչ անց հանկարծ Չալիկը Սիմոնի աչքից կորավ, բայց բոպե չանցած նորից յետ դարձավ պոչը շարժելով, գունչը խփեց Սիմոնի ծնկներին ու շուռ գալով վազեց առաջ:

Մի բոպեյից յետո Սիմոնն ու Վարդուհին սրբապատրոկ տեսան Չալիկին Պետրոսի մոտ...

— — —
Անցել էր յերեք ամիս:

Գարնան գեղեցիկ որ էր: Արևը պայծառ շողեր էր թափում քաղաքի վրա: Դռներն ու պատուհանները բացվել էին ու արագությամբ ծրծու էին գարնան ողի թարմաբեր բուրմունքը:

Նույն իսկ նկուղները, ուր չէին հասնում արևի շողերը, կարողանում էին հեռվից զգալ այդ շողերի կենարար շունչը:

Թախտին պառկած Պետրոսը նայում էր բաց դռնից դեպի փողոց, վորտեղ ճառագայթները փայլեցնում էին քարերն ու զիմացի տանիքի թիթեղը:

Թոքերի բորբոքումից նոր էր ապաքինվել, բայց դեռ բոլորովին կազդուրված չէր:

Մայրը Պետրոսին մի բաժակ կաթ խմեցնելուց հետո նստել էր թախտին, կար էր անում, յերբեմն-յերբեմն նայելով նրան:

Չալիկը գլուխը թաթերին դրած ննջում էր թախտի մոտ:

Դրսից լավում էին խաղացող յերեխաների ուրախ ձայները:

Պետրոսը թեքվեց, վիզը յերկարացրեց, նայեց հեռվից յերևացող հեռագրասյունին, վորի մոտ խաղում էին մանուկները, ականջ դրեց նրանց աղմկալից ճիչերին, բայց շուտով հոգնած գլուխը դրեց բարձին: Նա շուռ յեկավ մյուս կողքին ու ձեռը մեկնեց պայուսակին, վոր դրված էր բարձի մոտ:

— Նստում ես, Պետիկ ջան, — առաջ մայրը, շտապ վեր կացավ, մի բարձ բերեց դրեց նրա բարձի վրա, Պետրոսին նստեցրեց, շալով փա-

թաթեց մեջքն ու կուրծքը և վերմակը քաշեց ծնկներին:

Պետրոսը վերցրեց պայուսակը, բաց արեց դողդողացող ձեռքերով, հանեց նրա միջից մի գիրք, նայեց դեպի դուրս կարոտալից հայացքով և դառնալով մորը, հարցրեց.

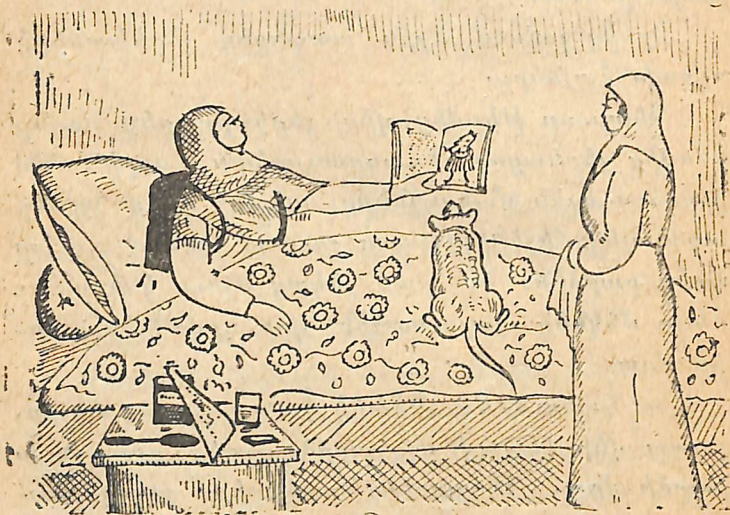
— Մայրիկ, վաղը չեմ գնալու դպրոց:

— Չե, գավակս. դեռ լավ առողջացիր, հետո:

— Մայրիկ, պայուսակը կապես մեջքիս:

Թեև շալի վրայով պայուսակը կապելը դժվար էր, բայց մայրը մի կերպ հարմարեցրեց և կապեց:

Այս խոսակցությունից ու շարժումներից Չա-

լիկն սթափվեց, աշխուժացավ, դռան կողմը նայելով մի «հաֆ» արավ, ապա սկսեց նայել Պետրոսին:

— Ու՛յ, ու՛յթ, ու՛յթ, — կանչեց նրան Պետրոսը:

Չալիկն ուրախաձայն հաշոցով թռավ թախտին:

Պետրոսը ծնկներին դրեց նկարագարդ «Շունն ու կատուն», սկսեց թերթել և նկարներին նայելով ժպտաց ու դառնալով շնրկին, ասաց.

— Տես, Չալիկ ջան, ինչքան նման է քեզ ես շունը:

Չալիկը դունչը տարավ գրքին ու պլշած նայեց Պետրոսին:

Շարժվելիս պայուսակի փոկերը խաղտացնում էին Պետրոսի ուսերն ու անութները, վորից մի հաճելի ջերմություն էր անցնում նրա մարմնով. գրքի նկարները ծիծաղում էին նրա աչքերին... Իսկ ինքը՝ Պետրոսը յերևակայությամբ թռչում էր դեպի դուրս, դեպի դպրոց — պայուսակը մեջքին կապած, «Շունն ու կատուն» մեջը՝ ընկերներին ցույց տալու:

Պետրոսը հրճվանքով բերանը բացեց, գունատ, նիհար մատը դրեց տոզերին ու արտասանեց.

— Ժամանակով կատուն ձոն էր...

ՅԵՂԲՈՐ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

(Մանկական հիշողություն)

Քաղաքը պճնվել, տոնական տեսք է ընդունել: Արտակարգ կենդանություն է տիրում՝ չորս կողմը: Փողոցները մաքուր՝ կարծես լվացված, սրբված են: Նոյեմբերին վոչ հատուկ պայծառ յեղանակ է: Անձրևներից հետո արև, կապույտ — ջինջ յերկինք: Փողոցները, պատշգամբները, լուսամուտներն ու դռները զարդարված են գույնզգույն գորգերով, պլակատներով, դրասանդներով*), վառ ծաղիկներով: Կարմիր դրոշակները մեղմ ծածանվելով, փոխադարձ ժպիտ են ուղարկում արևին, վոր առատորեն նրանց վրա յե թափել իր շոյող ու ժպտացող ճառագայթները:

Մարդիկ՝ բոլորը — մեծ ու փոքր, կին ու յերեխա դուրս են շտապել և փողոցների յերկարությամբ մըջյունների շարաններով առաջ են հոսում. յերկսեռ մանուկները տգտալով ու բզբզալով մեղունների ու բզեզների պես այս ու այն կողմն են վտատոստում:

*) Մազկեշիթա — գիրկանդ:

Ռուսթավելու պողոտան հատող փողոցների անկյունները բռնված են հոծ բազմություններ. կարգապահ միլիցիոներներն ու ձիավոր կարմիր բանակայինները պատվար են կանգնած մարդկային հեղեղի դեմն առնելու, վոր պողոտան ազատ լինի յերթի համար:

Նոյեմբերի ութն է. Հոկտեմբերյան հեղափոխության 16-րդ տարեդարձի հաջորդ օրը:

Թիֆլիսի գործարանների, Կարմիր բանակի, դպրոցների, համալսարանների ֆիզկուլտուրնիկները ռայոն-ռայոն դուրս յեկան և ձուլածո շարքերով, ինչպես մի թարմաբեր շունչ սուրացին փողոցներով: Քառասունուհինգ հազար մարզված պատանիներ, ինչպես միաձույլ մի մարմին անցնում են առջևով:

Անցնում են շարքերն իրար յետևից՝ կարմիր, սպիտակ, կապույտ բաճկոններով — ամառվա թեթև հագուստներով, նույնպիսի գլխարկներով, յերաշտության վոգեորիչ նվագների, թմբուկի համաչափ կտկտոցների ուղեկցությամբ:

Անցնում են առողջ շարքերով, կուրծքերը դուրս պցած, գլուխները բարձր, խնդուն դեմքով, յերջանիկ ու հպարտ ժպտով: Խորհրդային պատանու ֆիզիքական առողջությունը, հոգու կայտառությունն է ցուցաբերվում այսօր:

Կարմիր բանակային - ֆիզկուլտուրնիկներին

պողպատյա քայլերին հաջորդում են պիոներական շարքերը — Հոկտեմբերի կրտսեր սերունդը: Ապա յերևում ու տնցնում են հաջորդաբար տասնամյակների, տեխնիկոմների, բարձրագույն դպրոցների, գործարանների ֆիզիկուլտուրնիկները:

Բայց ամենից հպարտ, ամենից վոզևորված քայլում են պիոներները...

Ուսուսի, ծունկ-ծնկան՝ կանոնավոր, համաշափ քայլերով, մարզված բանակայինի նման սուրում են նրանք գլուխները բարձր և, ամբիոնին մոտենալով, վոզևորված գոչում են. «Միշտ պատրաստ»: Ցնծում են իրենք՝ պիոներները, ցնծում են նրանց ձայնից նրանց դիմավորողները, ցնծում են դիտողները, ցնծում է բազմությունը: Նրանց քայլածքի, կեցվածքի, ժպտի ու ձայնի մեջ արտահայտվում է ներքին յերջանկության պայծառություն: Այդ զգացմունքն է, վոր բորբոքված կրակի պես նրանց կուրծքն ուռեցնելով, բարձրանում է վեր, ու բառեր դառնալով, դուրս է նետվում կոկորդից՝ «Միշտ պատրաստ»:

Ընկերոջս հետ դիտում ենք հանդեսը. նորա-նոր շարքերի հետ հայացքներս գնում են գեպի ամբիոն ու նորից յետ դառնում մյուս շարքերին:

Ցեկան վերջին շարքերը, հեծանիվներին թառած, ադամյանների պես ողբ ճեղքելով...

Յերթը վերջացավ: Յերաժշտության ու թրմաբուկների արձագանքները ձուլվելով ողի հետ, ալիք-ալիք տատանվելով մեզմացան, հանգան:

Անկյուններում խտացած բազմությունը՝ ամբարտակը հանկարծ պատռած գետի պես հեղեղեց Ռուսթավելու պողոտան:

Մենք ել՝ յես ու ընկերս խառնվեցինք նրանց և միմյանց հաղորդելով տպավորություններս առաջ անցանք:

— Տեսա՞ր պիոներներին, — ասաց ընկերս, — ինչ հաղթական քայլերով եյին ընթանում: Կարծես պատերազմում հաղթանակ առած բանակ եր վերադառնում:

— Միայն պիոներները, ասացի յես. — բոլորն ել հրաշալի եյին:

— Ճիշտ է... Բայց պիոներներն ուրիշ եյին, — ասաց ընկերս հաստ ձեռնափայտին հենվելով. — պիոներներն իրենց այդ հաղթական յերթով, իրենց անհոգ ու յերջանիկ ժպտով իմ մեջ զարթեցրին մի հին հիշողություն:

Բազմությունից բաժանված յերկուսով դանդաղ առաջ եյինք գնում զառիվեր փողոցով: Ընկերս՝ կարծես հնուց իր մեջ բուռն գրած թախծի մի հառաչանք դուրս թողելով, պատմեց հետևյալ պատմությունը, վոր յես գրի առա մեր պիոներների համար:

— Իմ յեղբայր Արշամն այդ ժամանակ իննը տարեկան էր, յես վեցս նոր եյի լրացրել:

Մի որ հանկարծ բախտը ժպտաց Արշամին: Նա այնքան բախտավոր համարվեց, վոր բոլորը նախանձում եյին նրան:

Թե հարեւաները, թե ազգականները և թե բոլոր ծանոթները տեսնելով նրան, մի գլուխ այն եյին ասում թե՝ «Յերանի դրա տիրոջը: Տես, ի՜նչ ծնողներից ի՜նչ մարդ պիտի դուրս գա»:

Բայց զարմանալին այն էր, վոր մեր դրկից Զաքար Անանիկյանն ել սկսեց նախանձել յեղբորս, թեև նա իր նախանձը թագցնում էր և պարզ չէր արտահայտում:

Զաքարը, վոր իմ խաղընկերն էր, միշտ մեր նախանձի առարկան էր: Նրանց տունը յերկհարկանի գեղեցիկ շինություն էր՝ ընդարձակ, պարսպապատ բակով, կարմիր ներկած մեծ դարբասով:

Զաքարի հայրը խանութ ուներ, վորտեղ բազմատեսակ ապրանքների հետ ծախում էր նաև կանֆետ ու արևածաղկի սերմ:

Մեզ այդ տեսակ-տեսակ ապրանքները չեյին գրավում: Ամենից շատ մենք հետաքրքրվում եյինք արևածաղկի սերմով ու կանֆետով, իսկ աղջիկները՝ մաստակով, և ահա թե ինչու: Զա-

քարը շարունակ գրպաններն ուռցրած էր լինում բոված սերմով և կարծես մեզ գրգռելու համար շարունակ չրթում էր, կամ կամֆետը՝ կեսը դուրս հանած, կեսը բերանի մեջ, ծծում էր ու իր կապույտ չար աչքերով խորամանկորեն մեզ նայում: Մենք վզներս ծռած, բերաններին ջուրը ծորեցնելով նայում եյինք նրան նախանձով լի հայացքով: Յերբեմն նա սրան կամ նրան մի-մի բուռ սերմ էր տալիս, կամ կիսով չափ ծծած կանֆետը բերանից հանելով, ընկերոջ բերանն էր կոխում:

Մենք մեր մանուկ տեղով արգեն գլխի եյինք ընկել, վոր Զաքարն այս բանն անում էր վոչ թե ընկերսիրական զգացմունքից գրգված, այլ վորպեսզի խաղընկերներից շատերին իր հետ կապե: Յեւ իսկապես այդ բանի շնորհիվ մեզանից շատերը, նույնիսկ 10-12 տարեկան տղաներ նրա շուրջն եյին խմբվում խաղերի ժամանակ, նրա կողմն եյին պահում կոիֆներ պատահելիս: Նա հետզհետե հեղինակություն էր ձեռք բերում մեր շրջանում: Բայց թե հակառակորդները և թե կողմնակիցները մի խորը նախանձով եյին լցված դեպի Զաքարը: Մենք ատում եյինք նրան, նախանձում եյինք, բայց աշխատում եյինք մոտ լինել նրան:

Մեր այդ նախանձն ավելի սաստկանում էր

նոր-ապրուն կամ զատկին, յերբ նա նոր շորերով պննված, ճոճոտան կոշիկները վոտներին դուրս եր գալիս մեզ հետ խաղալու: Իսկ մենք կարկատնած շորերով, վոտաբոբիկ, կամ ծակծկված շուստերով ու տրեխներով նայում եյինք նրան զարմանքով, հիացքով, նախանձով լի:

Նրա յեղբայրը մի անգամ Թիֆլիսից յեկավ մեր քաղաքը և Զաքարի համար նոր, զարմանահրաշ զգեստ բերեց, վոր յերբ նա հագավ ու դուրս յեկավ, բոլորիս խելքը տարավ:

Դա մի նորաձև հագուստ եր, վոր մենք առաջին անգամն եյինք տեսնում:

Զաքարը ծածկել եր գառան սպիտակ մորթե փափախ, վորի ձյունանման փարթամ դանգուր-

ները թափվում եյին մինչև ունքերը և ծածկում եյին ականջները. գագաթը կարմիր մահուդ եր՝ վրան խաչաձև վոսկեթել յերիզներով, վորոնք շողշողում եյին արևի տակ: Հագել եր կարմրագույն շալե չուխա, վորի փեշերը հասնում եյին մինչև սրունքները և դիպչում կոշիկների ճակերին: Կրծքի վրա աջ ու ձախ կարված եյին փամփռաակալներ, վորոնց մեջ շարված եյին փայտե փամփռաշտներ սև գլուխներով, կանոնավոր, ինչպես շարք կանգնած զինվորներ: Կապտագույն մահուդե վարտիկը յերկու կողմից գենեռալական կարմիր ժապավեններ ուներ: Կոշիկների յերկար փայլուն ճակերը ծալծալ դարսված եյին ինչպես հարմոնի սեղմ ծալքեր և հասնում եյին մինչև ծնկները վարտիկի վրայից:

Դուրս յեկավ Զաքարը սիգածեմ առաջին անգամ, փքված հնդկահավի պես, մի չիչ շփոթված, վոր մեզ թվաց թե՝ և՛ հպարտությունից եր և մի քիչ ել ամաչելուց, վոր հատուկ ե նոր շոր հագնողին:

Այդ ուրը մեր խաղը շատ բռնազբոսիկ յեղավ, իսկ գիշերը, յերբ պառկեցի, յերկար ժամանակ քունս չեր տանում: Աչքիս առաջ շարունակ Զաքարն եր հեքիաթական հագուստով, իսկ միաքս թռչում եր դեպի Թիֆլիս, վոր այդ ժամանակ ինձ թվում եր մի կախարդական աշխարհ, վոր-

տեղ մարդիկ հագնում են շողշողուն ծիրանի
զգեստներ, ուտում են վոսկե պնակներով համա-
գամ կերակուրներ ու քաղցրեղեն: Յես պատկե-
րացնում էլի, թե ինչպես Չաքարի յեղբայրը
զրպանից փող ե հանում ու նրա համար աննը-
ման հագուստներ գնում: — Ինչքան փող տված
կլինի — մտածում էյի յես — ինչքան փող ունեն,
վոր այդպիսի թանկագին բաներ են գնում:

Յեզ ինձ թվում եր, թե այդ գիշեր բոլոր
բնկերներս ել անքուն պառկած նույն պատկերն
են տեսնում ու նույն բաները մտածում:

Յես կապակ չեյի տեսել: Ասում էյին, վոր
Չաքարը կազակի շորեր ե հագել. և նրա անունն
ել զրին դադախ:

Չաքարն ինքն ել հոյարտանում եր այդ ա-
նունով, ու հետո սկսեց մի բարակ կարճ ճիպտա
առնել ձեռքը:

II

Յեկավ ժամանակ, վոր իմ յեղբորը բոլորը
նախանձեցին, և նախանձողներին մեկն ել Չաքա-
րն եր:

Բայց իմ յեղբայրը վոչ այդպիսի շորեր ու-
ներ, և վոչ ել զրպանները լիքն էյին լինում
դադախ Չաքարի պես:

Մի աշնան որ, յերբ կալ ու կուտը վերջա-

ցրել էյինք, հայրս Արշամին յետևը գցած տա-
րավ բազար: Յեղբայրս յերկար ժամանակ չերե-
վաց. ապա կեսորին տուն յեկավ ուրախ-ուրախ
ու դարձավ մորս թե՛ «մայրիկ, ինձ ընդունե-
ցին ուսումնարան»:

Իսկ յերեկոյան հայրս շատ ուրախ տրամա-
դրությամբ, մի քիչ ել քեֆը տեղը տուն յեկավ,
հաց ուտելիս յերգեց, վոր շատ քիչ եր պատա-
հում և դառնալով մորս՝ ասաց.

— Մի չանթա*) կարի Արշամի համար, ու-
սումնարան ընդունել տվի:

Ապա կարծես արդարանալու համար, վոր խը-
մած եր տուն յեկել, ավելացրեց.

— Բազարում բռնեցին՝ թե աչքալուսանք
պիտի խմենք, աղեղ բախտավորվեց:

Հայրս հենց նույն գիշերը հին ջեշիմի կտո-
րից մի չանթա կարեց: Իսկ Արշամը կողքիս
պառկած ամբողջ գիշեր վոչ ինքը քնեց, վոչ ել
ինձ թողեց քնելու: Մեկ պատմում եր ուսում-
նարանից, մեկ սկսում եր մի հեքիաթ, ապա կի-
սատ թողնելով, ելի ուսումնարանից եր խոսում:

Մեր տանեցոց ուրախությանը չափ չկար:
Հայրս վոգևորվել եր և հաճախ յերեկոները շուտ
տուն գալով, յերգում եր, կամ զրույց ու հե-

*) Խուրջինաձև պայտասի:

քիաթ եր պատմում: Լուսկյաց հայրս դարձել եր շատախոս:

Մայրս հաճախ արտասովում եր ուրախությունից: Իսկ յես առանց հասկանալու և՛ ուրախանում եյի և՛ նախանձում Արշամին, վոր ընդհանուրի հետաքրքրության առարկան ու խոսակցության նյութն եր դարձել:

Յեվ իսկապես Արշամը նախանձի առարկայեր դարձել, վորովհետև դպրոց եր ընդունվել:

Մեր թաղի յերեխաներից վոչ մեկը դպրոց չեր հաճախում: Դպրոցը հարուստ ու բախտավոր մարդկանց զավակների համար եր: Իմ խաղընկերները բոլորն ել բոբիկ ու կիսամերկ՝ կամ հոտաղություն եյին անում, տավարած ու հորթարած եյին, կամ պարսպ թափառում եյին փողոցներում: Մենք աղբանոցներից ճան*) ու հին գուլպաներ եյինք հավաքում: Հին գուլպաները քանդում եյինք, գույնզգույն թելից թուփ**) շինում խաղալու համար: Ավելի «բախտավորները» տներում այս կամ այն տիրացուի մոտ այբուբեն եյին սովորում:

III

Մեր փոքրիկ զավառական քաղաքում յերկու դպրոց կար: Մեկը քաղաքային դպրոցն եր,

*) Վեզ:

**) Գնդակ:

վորտեղ սովորում եյին ունևորների զավակները — վաճառականների, մասամբ ել արհեստավորների: Մյուսը, վոր գտնվում եր յեկեղեցու բակում, միդասյան եր (յերեքամյա) և կոչվում եր «յեկեղեցական-ծխական» դպրոց: Այստեղ սովորում եյին գլխավորապես արհեստավորների զավակները: Աղքատ մարդկանց զավակների համար այս դպրոցն ընկնելն ել յերջանկություն եր:

Յեվ իմ յեղբայրն այդ յերջանիկներից մեկը յեղավ: Հորս ընկերակիցները՝ իր նման յերկրագործները նրան աչքալույս եյին տալիս ու յեբանի: Հարևան կանայք, յերբ մեր տուն եյին գալիս, հաճախ մորս ասում եյին. «բախտավորվեցիր, Անախան, տղեդ ուսումնարան ե գնում»: Իսկ խաղընկերներս բացի նախանձից մի տեսակ հարգանք ել եյին տածում դեպի Արշամը:

Բայց զարմանալին այն եր, վոր — ինչպես ասացի — Զաքարն ել եր նախանձում: Զաքարը սովորում եր քաղաքային յերկդասյան (վեցամյա) դպրոցում: Վոտից գլուխ նոր շորեր հագած, կաշվե պայուսակը մեջքին կպցրած, լայն գոտին կապած, ձեռքերը գրպանն եր դնում ու դպրոց գնում: Նրա կողքին իմ յեղբայրը իր խունացած շեջիմե չանթայով, հին, կարկատնած շորերով ու ծակ չստերով մի մուրացկանի յեր նման: Ստ-

կայն Զաքարը դրան ել եր նախանձում: Խաղերի ժամանակ միշտ իրեն հեռու յեր պահում Արշամից և յերբեք նրան իր խմբի մեջ չեր առնում: Շատ անգամ ել ուսումի ու դպրոցի մասին խոսելիս Զաքարն ամբարտաժանորեն ասում եր Արշամին. «Ձեր դպրոցն ի՞նչ է վոր. շենքը գոմի նման է, վարժապետները քոսոտ — վոչ կոճակավոր սյուրտո՞ւկ ունեն, վոչ կոկարդավոր գրվխարկ: Այ, դպրոցը մերն է՝ քաղաքայինը»:

Թեև Արշամն իմ մեծ յեղբայրն եր, վորին սիրում ու հարգում եյի, բայց ինձ թվում եր, թե ամենից շատ յես եմ նախանձում նրան: Սակայն իմ նախանձը չարության նախանձ չեր:

IV

Յերբ Արշամը չանթան թեւ գցած ուրախ ուրախ վոստոստելով տուն եր գառնում, յերբ մեկ-մեկ յերեկոնները վոտանավորներ եր ասում, կամ գիրքը բաց անում սիրուն-սիրուն պատմություններ կարդում կմկմալով, մատը գրքի տողերին դրած, յես բերանաբաց, հիացքով նայում եյի նրան ու մտածում, թե յերբ յես ել կարժանանամ նրա բախտին:

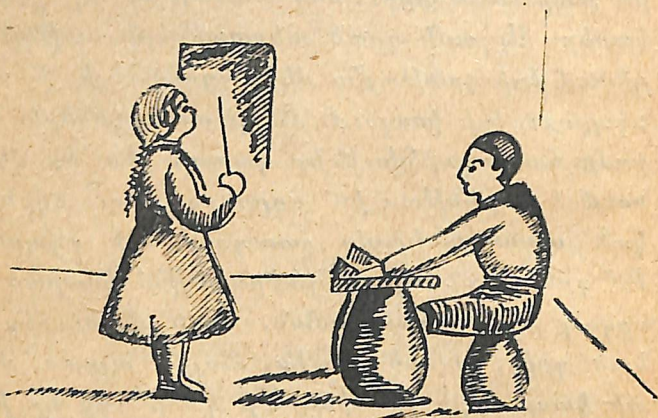
Հայրս խոստացել եր, վոր հաջորդ աշնանը ինձ ել պիտի տա դպրոց: Յես վոգևորված այդ խոստումներից, ուշադրությամբ լսում եյի յեղ-

բորս կարդացածները: Նրա արտասանած վոտանավորներից շատերն անգիր եյի արել, ու շատ անգամ ել մատս տողերի վրա սահեցնելով վոքերիկ պատմությունները կարդում եյի, առանց տառերը ճանաչելու: Այսպես կարդալով այնքան ընտելացա, վոր շատ տառեր սկսեցի ճանաչել:

Յես անհամբեր սպասում եյի աշնանը, վոր յեղբորս հետ դպրոց գնամ: Մայրս չգիմանալով իմ թախանձանքին, ինձ համար ել մի չանթա կարեց: Արշամի գրած տետրակներն ու թղթերը լցնում եյի չանթայիս մեջ, գցում եյի թևս ու «դպրոց» եյի խաղում: Յերբ առավոտներն Արշամը ճանապարհվում եր դպրոց, յես ել վերցնում եյի չանթաս իմ «գրքերով» ու «գրենական» պիտույքներով՝ շտապում եյի «դպրոց»: Իմ գրենական պիտույքներն եյին՝ կոտրած մի սրվակ իբրև թանաքաման, հավի փետուրից շինած գրիչ, խմորե ռետին, ծայրն այրած փայտի կտոր իբրև մատիտ: Մի կտոր հաց ել իբրև նախաճաշ դնում եյի չանթայիս մեջ, չանթաս գցում եյի թևս ու շտապ-շտապ գնում եյի մեր մարազը: Այնտեղից արագ քայլերով յես եյի դառնում, չանթայիս միջից թղթերը հանում ու դարսում եյի «նստարանիս»: Նստարանս ել այսպես եյի շինել. յերկու կործած*) կճուճների վրա

*) Բեբանի վրա շուտ տված:

մի տախտակ էյի դրել, կողքին ել մի փոքրիկ կճուճ կործել նստելու համար: Մի ժանգոտ, գործածությունից դուրս ընկած թիթեղե մատուցարան ել կանգնեցրել էյի պատի մոտ իբրև գրատախտակ, վորի վրա խզվում էյի գաճի կըտորով: Փոքր քրոջս ձեռը տալով իմ շինած խորդ ու բորդ «քանոնը», նստեցնում էյի կճուճի վրա իբրև ուսուցիչ: Քրոջս պատվիրում էյի, վոր ինձ

վրա մեկ-մեկ բարկանա, մեկ-մեկ գովի, մեկ-մեկ ել քանոնով ձեռքիս խփի՝ իբր թե դասս չեմ սերտել: Մի խոսքով անում էյի այն ամենը, ինչ վոր կատարվում եր դպրոցում, և յես պատկերացրել էյի Արշամի պատմածներից: Յերբ քույրս ձանձրանում եր, մազերից քաշում էյի, վոր դերը լավ կատարի:

Մայրս ներքին ուրախությամբ լցված, իր գործը կատարելիս աչքի տակով նայում եր ինձ բերկրալից ժպտով ու կրկնում եր հորս խոսքերը:

— Յեկող աշնանը քեզ ել կուղարկեմ ուսումնարան:

Յես ել Արշամի պես ինձ յերջանիկ էյի ըզգում:

Բայց վոչ Արշամի յերջանկությունը յերկար տևեց, վոչ ել իմ քաղցը հեռանկարներն իրականություն դարձան:

V.

Մի մառախլապատ որ եր. . մի սև ուր:

Արշամը գնացել եր դպրոց: Յես ել «առաջին դասը» վերջացնելուց հետո թիթեղի կտորով կաթնան գնդգնդացնելով «զանգ տվի», և իբր թե դասամիջոց եմ անում, սկսեցի վազվզել, վոր քիչ հետո նորից «զանգ տամ» ու յերկրորդ դասըն սկսեմ: Քրոջս ել ասացի, վոր իր տիկնիկով կարող ե խաղալ, քանի «դասամիջոց» ե: Մայրս թոնրի կողքին նստած խմորից գնդեր եր շինում, վոր հաց թխի: Թոնրից ծխախառն բոցը բարձրանում եր վեր, կայծեր տարածելով շուրջը: Մայրս շուտ-շուտ բարկանում եր ինձ վրա, վոր տան մեջ չվազվզեմ, թոնիրը չընկնեմ:

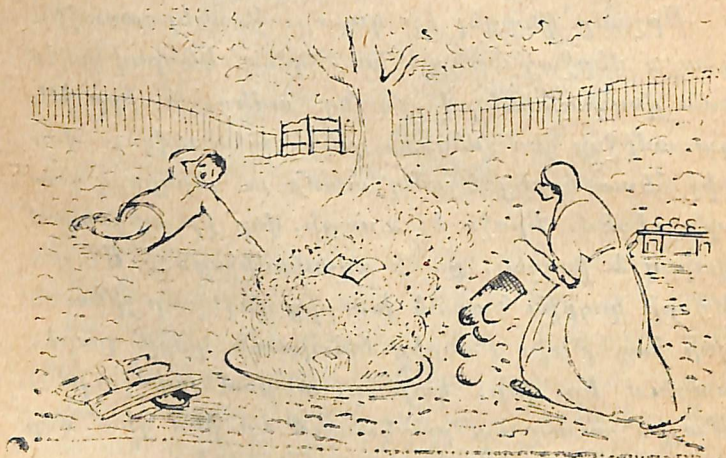
Մեկ ել անակնկալ ներս ընկավ Չաքարը հե-
վալով ու մի տեսակ չարախինդ ձայնով հարց-
րեց.

— Արշամբ չեկամ:

Մայրս զարհուրեց:

— Ի՞նչ ե պատահել, — հարցրեց նա անաբեկ-
ված ձայնով Չաքարին, բայց Չաքարն արդեն
դուրս եր թռել և չլսեց նրա հարցը:

Մայրս սաստիկ հուզված, ձեռի գունդը շը-
պրտեց տաշտի մեջ, սփռոցի ծայրն արագու-
թյամբ քաշեց պատրաստ գնդերի վրա, փեշերը
թափ տվեց և պաարաստվում եր դուրս գալ ի-
մանալու, թե ի՞նչ ե պատահել:

Հանկարծ շրխկալով դուռը բացվեց ու դի-
պավ պատին, գունդ քարի նման ներս նետվեց
Արշամբ, և ամբողջ թափով չանթան շպրտելով
տան յերկարությամբ թոնրի բոցերի մեջ, յերե-
սի վրա փռվեց գետին ու սկսեց անբնական բար-
ձրը ձայնով լաց լինել ու թափալվել հողե հա-
տակին:

Մորս սարսափը սաստկացավ: Ծնկներին խը-
փելով վազեց Արշամբի մոտ, արտասուքով հեղեղ-
ված ու ցեխ դարձած նրա յերեսն առավ ձեռ-
քերի մեջ, նայեց աչքերին, յերեսին, ականջնե-
րին. կուրծքը բաց արավ, մարմինը շոշափեց,
կարծելով, թե վիրավորված ե մի տեղից: Մորս
յեզուն ել բռնվել եր: Դողգողացող շրթունքնե-
րով կմկմալով հագիվ արտասանում եր այս խոս-
քերը.

— Ի՞նչ ե, բալիկս .. ի՞նչ ե պա...տահել...
ո՞վ խփեց... մահի թուրը նրա սիրտը խրվի...

Իսկ Արշամբ առանց պատասխանելու, առանց
նրա վրա ուշադրություն դարձնելու գոռում եր
բարձրաձայն, կարծես կուրծքը դանակ խրած
լինեյին: Յես ու քույրս սարսափից բարացած
մեկ նրան եյինք նայում, մեկ մորս: Քույրս ել
բարձրաձայն լաց սկսելով, վազեց, փաթաթվեց
մորս փեշերի մեջ, կարծես մի մեծ վտանգից
պատասպարան գտնելու համար:

Արշամը շարունակում էր թափալվել: Վտանե-
րը ցնցում էր ու գետնին հարվածում, ինչպես
մորթվող գառը: Մատները չուած ու կեռած գե-
տինն էր ճանկոտում և անընդհատ գոռում էր մա-
հացու վերք ստացած մարդու նման:

— Ախար ի՞նչ է պատահել, քո մերը քոռա-
նա, մի ասա տեսնեմ, յես մեռա ե՛,— ձչաց մայ-
րըս, թափով նրա գլուխը բարձրացնելով:

Արշամը հանկարծ ձայնը կտրեց, արցունքնե-
րը սնքրտալով կուլ տվեց, շրթունքները ծովուեց
ու կերկերուն ձայնով ասաց.

— Մեր ուսումնարանը փակեցին, մայրիկ
ջան...

Ապա ընկճված հայացքով, մարող աչքերով
գլուխը դրեց մորս գոգը: Ամբողջ մարմինը թու-
լացած, անշարժ փռած գետնին՝ հանդարտ, մոր-
մոքուն ձայնով սկսեց հոնգուր-հոնգուր լաց լի-
նել:

Մայրս խփեց ծնկներին, յերեսը դրեց նրա
գլխին, արցունքները լուռ թափեց նրա փոշե-
թաթախ մազերին ու հաղիվ լսելի ձայնով ար-
տասանեց.

— Աչքով կերան մեզ, պատուվի չար աչքը:
Արշամի մորմոքը հետզհետե հանդարտվեց,
հանգավ: Այդպես ել քնեց նա հատակին:

Մայրս մի կապերտ փռեց Արշամի կողքին,

թուլացած մարմինը դժվարությամբ շուռ տվեց
կապերտի վրա, գլխի տակ մի բարձ դրեց ու
շեշիմը փռեց վրան:

Քիչ հետո յեկավ հայրս. մռայլ դեմքով, աչ-
քերը հոնքերի տակ թագցրած նստեց, մեջքը հե-
նելով պատին: Լուռ նայեց Արշամին, չանթայի
միջից դուրս թռած և շաղ ընկած թերթերին,
կոտրած թանաքամանին, տրորված գլխարկին:
Ապա հանեց տուփը գրպանից ու սկսեց ծխա-
խոտ փաթաթել: Արցունքի մի խոշոր կաթիլ ըն-
կավ փաթաթվող ծխախոտի թղթին, նրա մատ-
ները դողդողացին, թուղթը պատռվեց, և նա կի-
սափաթաթ ծխախոտը դրեց տուփի մեջ: Առա-
ջին անգամն էր, վոր յես հորս աչքերին ար-
ցունք ելի տեսնում:

Այդ ուր մեզ համար գիշերից ել սև դարձավ,
և յես չիմացա, թե ինչպես գիշերը խառնվեց
ցերեկվանը:

Դուրսն ընկերներս խաղում էին, և շատ
պարզ լավում էր Զաքարի ուրախ քրքիջն ու
հաղթական ձայնը:

Յերեք որից հետո հայրս Արշամին տվեց հո-
տաղության, իսկ մի ամիս անցած ուղարկեց
Թիֆլիս աշկերտության, վոր փող աշխատի:

1884 թիվն էր: Ալեքսանդր III կայսրի հրա-
մանով հայոց բոլոր դպրոցները փակվել էին:

Հաղարավոր մանուկներ փողոց շարավեցին, վորոնցից մեկն էր և Արշամը:

— Այս՝ յեղբորս պատմությունն էր, իսկ յեթե լսես քրոջս պատմությունը, մազերդ բիզբիզ կկանգնեն,— ասաց ընկերս, յերբ մենք արդեն մոտեցել էյինք տանը:

— Գնանք մեզ մոտ,— ասացի յես ընկերոջս, նրա թևից քաշելով.— միասին կճաշենք, մի քիչ կխոսենք, վաղը հանգստի օր է: Մերոնք շատ կուրախանան... Զե՛ վոր մեր տանն էլ կան այդ չարածճիւններից— յերկուսը

պիտներ են, փոքրիկն էլ արդեն հոկտեմբերիկ է:

Մենք ճաշից հետո թեք ընկանք հանգստանալու, բայց փոքրիկները խանգարեցին մեր հանգիստը: Ներս ընկան, ճլվլալով սկսեցին պատմել իրենց տպավորությունները ֆիզիկոլոգիկներէ յերթից և ապա թախանձեցին ընկերոջս՝ մի հետաքրքիր բան պատմել:

Նա էլ պատմեց իր քրոջ պատմությունը:

Այդ պատմությունը յես նույնպես գրի առա և ահա տալիս եմ իմ ընթերցողներին:

ՔՐՈՋ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

(Մանկական հիշողություն)

1

Այդ որը հայրս սովորականից շուտ ավարտեց իր գործը—տավարը ջրեց, խոտ ու հարդ բերեց, լցրեց առաջները, գոմը մաքրեց, աղբը կողովով տարավ թափեց բակը:

Գործը վերջացնելուց հետո ել բազար չգնաց, ինչպես անում էր սովորաբար:

Հորս դեմքը մռայլ էր, ինչպես այդ որվա յերկինքը:

Իսկ այդ ժամանակ աշուն էր՝ խոր աշուն, յերբ մեր յերկինքը ծածկված էր լինում թուփ ու գորշ ամպերով, վորոնք բարդ-բարդ իրար վրա դարսված, կարծես տխուրթյան կնճիռներ եյին յերկնքի յերեսին:

Սարերի գագաթներն ու լանջերն արդեն սպիտակել էյին:

Փչում էր հյուսիսային սարսռաբեր շունչը—անախորժ քամին, վոր—ինչպես մենք եյինք ու

տում—ձյան համար տեղ էր բաց անում, վորովհետեւ նա փչում էր անընդհատ, համառ: Կարծես մի հսկայական ցախավել էր, վոր սրբելով քաղաքի վողոցներից ու բակերից հարդի մնացորդներն ու աղբախառն փոշին, քշում տանում էր դեպի հեռուները՝ չգիտես ուր:

Մայրս նույնպես տխուր՝ ախ ու վիշ անելով, մնդուկից հանեց իր պահծու սեագույն զգեստները, հագավ, շալը գցեց գլխին, փաթաթվեց նրա մեջ և հորս հետ դուրս յեկավ տանից:

— Դուռը փակեցեք, նստեք քուրսու տակ, ձեզ համար զրույց արեք, մինչև մենք կգանք,—ասավ մայրս, և ապա դառնալով մեծ քրոջս ավելացրեց — յախնին*) թոնրից կհանես-կուտեք. տեղերը կշինես, կպառկեք. կարելի չե մենք ու շանանք՝ կբնեք:

II

Այդ որերը մեր քաղաքը սգի մեջ էր:

Յերկրորդ տարին էր, վոր հայերից զինվոր եյին վերցնում ցարական բանակը տանելու համար:

Այն ժամանակ հիմիկվա պես չեք: Այժմ մեր յերիտասարդները խաղով-պարով, ուրախ յերգե-

*) Յախնի—մսով կերակուր:

րով ու վողկորությամբ գնում են կարմիր բանակ: Ծնողներն ել հպարտությամբ են ուղարկում իրենց զավակներին մարզվելու, ուսում առած, «մարդ դարձած» տուն դառնալու:

Այն ժամանակ ծնողները համոզված էին, վոր իրենց անլեզու զավակներին անասունների պես սպանդանոց են քշում:

Առաջին տարին զնացածները քշվել էին Ռուսաստանի խորքերը — հազարավոր վերստեր հեռու իրենց ծննդավայրից: Նրանք պիտի ծառայեին

ամբողջ հինգ տարի. մի տարի յեր անցել, և շատերից լուր ել չկար: Հատ ու կենտ սրանից կամ նրանից նամակներ էին ստացվում, վորոնց մեջ նրանք վողբում էին իրենց դառն օրերը ստարու-

թյան մեջ, զորանոցի անտանելի պայմանների մեջ:

Աշնան դեմ զինվորացու յերիտասարդներին ծնողների սիրտը լցվել եր ահով: Դողալով էին սպասում վիճակահանության հետևանքին: Վիճակահանությունից հետո «վիճակ հանած» նորակոչիկների տները դարձան սգատուն: Յեվ վորովհետև մեր փոքրիկ քաղաքում համարյա բոլորը կապված էին իրար հետ հեռու կամ մոտիկ ազգակցական կապերով, ուստի ամբողջ քաղաքը սուգ պատեց:

Վիճակ հանողներից մեկն ել իմ մորաքրոջ տղան՝ Սահակն եր: Ամբողջ մի շաբաթ՝ ամեն յերեկո ազգականները, բարեկամները, հարևանները հավաքվում էին նրանց տանը վողբալու նրանց հասած դժբախտությունը և մխիթարելու անբախտ ծնողներին, վորոնց զավակը ինչպես ասում էին կենդանի-կենդանի գերեզման ե մրտնում, կամ ասում էին — Սիբիր՝ տաժանակիր աշխատանքի յե ուղարկվում առանց հանցանք գործելու:

Մայրս ու հայրս ել այդ յերեկո զնացին մորաքրոջս տուն, իրենց ցավակցությունը խառնելով թշվառ ծնողների ծով վշտին:

Մենք չորսով էինք տանը — մեծ քույս՝ Յերանյակը, յես, ինձնից փոքր քույրս՝ Մագիթաղը և կրտսեր յեղբայրս՝ հինգ տարեկան Սարգիսը:

Սա մի սիրուն, կլոր-յերես աղա յեր. յերբ ծիծաղում եր, կարմիր թշիկների և կզակի վրա փոքրիկ փոսիկներ եյին գոյանում. ախճան սիրուն եյին, կարծես վարդի բաժակներ լինեյին. դրա համար մենք նրան Վարդ-Սարգիս եյինք կանչում:

Մեծ քույրս այդ ժամանակ 13 տարեկան եր, փարթամ հասակով, կարծես 15 16 տարեկան աղջիկ լիներ: Յերեսը շեկ եր: Ունքերը բարձր-լայն կամարով ձգվում եյին խաժ աչքերի վրա, վորոնք շեշտակի նայելիս կարծես ծիծաղի ճառագայթներ եյին արձակում:

Փոքր քույրս թեթև-ծաղկատար դեմքով մի աղջիկ եր, վորի նեղ աչքերը թարթում եյին դողդողալով, կարծես ամաչում եյին դիմացինին նայելիս: Նա սաստիկ վախկոտ եր և ամեն մի ձայնից վեր եր թռչում, վորի համար մենք հաճախ նրան ձեռք եյինք առնում, անվանելով «վախկոտ ճնճղուկ»:

III

Թեև տան ընդհանուրի սիրելին ամենափոքրն եր՝ Վարդ-Սարգիսը, վորին փայտալուծ եյինք բոլորս, զվարճանում նրա ամեն մի շարժումով ու մանկական լեզվի քաղցր խոսվածքով, բայց

տան կենտրոնական անձնավորությունը մեծ քույրս եր՝ Յերանյակը:

Հայրս սիրում եր Յերանյակին և հետը խոսում եր լուրջ, ինչպես մեծ մարդու հետ, թեև յերբեմն-յերբեմն հետը կատաղներ եր անում, ինչպես փոքրիկ յերեխայի հետ:

Մայրս նրա արևով եր յերգվում: Տան մեջ թեև բոլոր կարգադրություններն ինքն եր առնում, ինքն եր կառավարում տունը, բայց առանց Յերանյակի խորհրդի վոչ մի բան չեր առնում: Ամենահասարակ բանի համար ել նրա կարծիքն եր հարցնում:

— Յերանյակ ջան, — կասեր նա հաճախ ծալապատիկ նստած մեր շորերը ծնկներին փռած կարկատնելիս, — ապա մի տես, քս աչքերը լավ են ջոկում. ես կարկատանը ես կտորին բռնում ե, թե չե:

Յերանյակը վերցնում եր կարկատանը, յերկարությամբ, լայնությամբ դնում եր մաշված տեղի վրա. ապա մեծի պես լուրջ դեմք առած, հոնքերը մի տեսակ հպարտությամբ բարձրացնելով ու ցածրացնելով՝ տալիս եր իր վճիռը:

— Հարմարվում ե, սալրիկ. այ, եսպես դիր:

Կամ հարմար չհամարելով կարկատանը, բողջայից ջոկում եր ավելի հարմար կտոր և իր յերկար մասներով պարզում եր նրան:

— Այ, սա ավելի յե սագում, մայրիկ:

Մայրս ել չեր առարկում: Գոհունակ ժպիտը դեմքին, վերցնում եր կարկատանն ու շուլալում:

Ձեմ հիշում մի դեպք, յերբ մայրս հիշեցներ Յերանյակին, թե այս կամ այն բանը պետք է անել:

Իսկ նա շատ բան եր անում: Առավոտը վաղ, համարյա մորս հետ զարթնում եր, (իսկ մայրս շորերն արդեն հագած եր, յերբ դեռ աղջամուղջը փարատված չեր լինում, և մենք լուսադեմի անուշ քնով մշմշում էյինք) սրահը, ապա բակն ավելում, ջրհորից ջուր եր քաշում, կժերը լըցնում. ցան եր բերում, մորս հետ թոնիրը վառում, լվանում - թափում, կարում - կարկատնում եր...

Ընդհակառակը, մորս բերանից շատ անգամ լսում էյինք այս խոսքերը.

— Աղջի, հոգիդ դուրս յեկավ, նստի, մի քիչ շունչ առ, յետեդ հո չեն ընկել:

Յես հետո, շատ հետո՝ յերբ արդեն խելահաս էյի դարձել, հասկացա, վոր մայրս կյանքի փորձառությունից իր համար վորոշ դաստիարակչական ձևեր եր մշակել: Նա աշխատում եր իր զավակների մեջ ժրաշանության սեր զարթեցնել վոչ թե քարոզներով, բարկանալով, ստիպմունքով, այլ իր կենդանի որինակով և նրանց ամե-

նաչնչին աշխատանքը գնահատելով ու վոգևորելով:

Իսկ մենք՝ փոքրիկներս կապված էյինք Յերանյակի հետ ավելի, քան մորս հետ, վորին այնքան սիրում էյինք: Մեզ հագցնողը, կերակրողը, փողոցային յերեխաներից պաշտպանողը, զրոսանքի տանողը, լողացնողը Յերանյակն եր:

Մայրս մեզ լողացնելիս գլուխներս այրում եր տաք ջրով, սանրելիս ցավացնում եր, սապնելիս աչքներս մրմռացնում եր ոճառի փրփուրով: Մենք տաշաից դուրս էյինք թռչում, լաց էյինք լինում, գորգոռում: Իսկ Յերանյակը լողացնելիս այնպես քնքուշ եր վարվում, վոր վոչ ցավ, վոչ մրմուռ, վոչ այրոց չէյինք զգում: Դրա համար, յերբ մայրս կանչում եր լողացնելու, մենք զիժ հորթի պես փախչում էյինք, չէյինք թույլ տալիս շորերս հանել: Իսկ յերբ Յերանյակը պիտի լողացներ, ուրախ-ուրախ մոտ էյինք վազում, ինքներս հանում էյինք շորերս և հնազանդ գառի պես մտնում տաշտը:

Մեզ համար ավելի հաճելի բան չկար, քան յերբ Յերանյակի հետ գնում էյինք քաղաքի վերել տարածվող սարահարթի վրա ուրց կամ ավել քաղելու և կամ արտը քաղհանելու: Հավաքվում էյին թաղի մեծ ու փոքր աղջիկները 15 - 20 հոգով մի մեծ խումբ կազմում, բողջա կապած,

առավոտը վաղ ճանապարհվում էյին հանդը: Մենք
— յես, փոքր քույրս ու յեղբայրս ուրիշ յերե-
խանների հետ խառնվում էյինք նրանց և պինչը
քամի մտած հորթի պես տրտինգ տալով, առաջ
էյինք արշավում: Թիթեռ ու միջատներ էյինք
բռնում, սինձ քաղում, շերեփուկ*) հավաքում,
ծաղիկներ փնջում:

Ընկերուհիների շրջանումս ել նկատելի յեր
Յերանյակի հեղինակութունը: Նա վոչ վոքի հետ
չեր կուվում, վոչ վոքի հետ խոսով չեր (իսկ այս
սովորութունը շատ եր տարածված աղջիկների
մեջ): Յեթե մեկին մի փորձանք կամ զժբախ-
տութուն եր պատահում — ձեռքը փուշ եր մրտ-
նում, քիթն եր արնում, կամ ընկնելով մի տեղ
եր ցավում, — Յերանյակն եր հասնում ոգնու-
թյան:

Բայց ինձ թվում է, վոր մենք Յերանյակին
ամենից շատ սիրում էյինք նրա համար, վոր նա
ամեն յերեկո քնելիս նստում եր կամ պառկում
մեր կողքին, սիրուն-սիրուն պատմություններ եր
անում հեքիաթ եր ասում, զվարճալի անեկ-
դոտներ պատմում, կամ խոսում եր որվա դեպ-
քերից: Զարմանալի բան է այն, ինչ վոր մենք
տեսել էյինք ու լսել, նույնիսկ մեր գլխով ան-

ցած բաներն ու մեր կատարածները Յերանյակն
այն ձևով եր պատմում, վոր մենք ամբողջովին
ականջ դարձած լսում էյինք նրա պատմությու-
նը շունչներս պահած, ինչպես մի չլսված նորու-
թյուն:

IV

Դուռը փակեցինք ու շարվեցինք քուրսու-
տակը: Գանի վոր Յերանյակը մեզ հետ եր, ծը-
նողներին բացակայությունն զգալի չեր:

Ամեն մեկը մեզանից աշխատում եր Յերա-
նյակի կողքին տեղ բռնել: Ով լինե՜ր-չլինե՜ր՝ ա-
ռաջին հերթին Սարգիսը պիտի նստեր նրա մոտ:
Յեվ այս բանին չէյինք առարկում՝ վոչ յես, վոչ
փոքր քույրս: Մենք համոզված էյինք, վոր այդ
այդպես ել պետք է լիներ: Յեթե Սարգիսը տե-
ղավորվում եր Յերանյակի գոգում, կամ նստում
եր ծնկանը, այլևս վեճի խնդիր չկար. յես բռն-
նում էյի մի կողմը, քույրս մյուս կողմը: Իսկ
յեթե Սարգիսը նստում եր Յերանյակի կողքին,
ապա իմ ու քրոջս մեջ կռիվ եր ընկնում՝ թե
մյուս կողքին ո՞վ պիտի տեղ բռնի: Մենք վի-
ճում էյինք, հուզվում, շատ անգամ իրար մա-
զեր քաշըշում, ճանկոտտում, մինչև վոր Յերա-
նյակը մի կերպ մեզ հանգստացնում եր: Այդ
յերեկո մանավանդ ամեն մեկս աշխատում եր

*, Զեփի մի տեսակը:

անպատճառ Յերանյակի կողքին նստել և վոմ-
քան կարելի յե՝ քիփ: Յերանյակը նախ Սարգ-
սին առավ իր գոգը, իսկ յերբ յես ու քույրս
տեղավորվեցինք նրա աջ ու ձախ կողմերում,
մի քիչ անցնելուց հետո Յերանյակը գրկելով
Սարգսին, ասաց.

— Վարդիկ ջան, ծունկս ցավեց, մի քիչ ել
հասեղ նստիր, — ասաց ու նրան տեղավորեց իմ
ու իր արանքում, թևը զցելով իմ վզով, վորով

ինձ մի տեսակ կարծես կաշառում եր: Յես այլևս
չտրանջացի:

Կավկց շինած մարդակերպ մեծ աղամանի
տափակ զլխին դրած եր փոքրիկ լամպը, վոր ա-
դոտ լույս եր տարածում սենյակի մեջ, զանա-
զան առարկաներից յերկար ստվերներ զցելով
սենյակի պատերին, հատակին:

Դուրսը փչում եր ուժգին քամին, վոր դռան
առաջ ու յերդիկի մոտ մի անախսրժ շվշվոց եր
առաջացնում: Կտուրին դեղի վրա շունը վոռ-
նում եր:

Այդ ստվերները, քամու շվշվոցները, շան
վոռնոցը խճիթը լցրել էյին մի տեսակ վախով,
վոր կրկնապատկվում եր այդ որվա մեր տրա-
մադրությամբ:

Մենք լուռ ականջ էյինք դնում այդ անա-
խսրժ ձայներին:

— Քամին վիզի-վիզի յե անում, — ընդհատեց
լուռթյունը Սարգիսը, նայելով Յերանյակին, կար-
ծես նրանից կարգադրություն սպասելով, վոր
այդ վզվոցին վերջ տա:

Մենք ժպտալով նայեցինք Սարգսին, սպա-
լուռ շարունակեցինք ականջ դնել քամու վզոցին:

— Եղ ո՞վ ե փչում քամին, — հարցրեց նորից
Սարգիսը:

— Ձմեռը, — պատասխանեց Յերանյակը:

- Վճրտեղից ե փչում:
- Սարից:
- Ձմեռը վճրտեղից ե յեկել սարի վրա:
- Ուրիշ սարերից:
- Ենտեղ վճրտեղից ե յեկել:
- Ավելի բարձր սարից:
- Ավելի բարձր սարի վրա վճրտեղից ե յեկել:
- Ամենաբարձր սարից:
- Բա ենտեղ վճրտեղից ե յեկել:
- Վոչ մի տեղից. իրան տեղը ամենաբարձր սարի գագաթն ե:
- Ամենաբարձր սարը վճրտեղ ե:
- Ո՛հ, շատ հեռու յե ամենաբարձր սարը: Մեր սարերից դենը ելի սարեր են, ելի սարեր: Եղ բոլորից դենը ամենաբարձր սարն ե՝ յերկնքի մոտ:
- Հան, — ասաց Սարգիսը, աչքերը դցելով գետի յերդիկը, կարծես այնտեղ փնտռելով ամենաբարձր սարը:
- Ամենաբարձր սարի վրա շատ ցուրտ ե լինում, — հարցրեց նորից Սարգիսը, յերեսը թեփելով գետի Յերանյակը:
- Շան, շատ ցուրտ ե լինում, ենտեղ մարդ չի դիմանա, կփետանա:
- Բա ձմեռը չի մըսում, վոր ենտեղ ե ապ-

րում: Ձմեռը տուն ունի՞ սարի վրա. բուրսի չի դնում:

Մենք ծիծաղեցինք, վորից Սարգիսը շփոթվեց ու կարմրեց, թեև մեզ համար ել պարզ չեր, թե Ձմեռն ինչպես ե ապրում սարի վրա:

— Ձմեռը չի մըսում, — բացատրեց Յերանյակը, — Ձմեռը ձյունե հաստ քուրք ունի հագին, քուրքի տակ տաքությունը պահում ե իրան համար, իսկ ցուրտը փչում ե ուրիշների վրա:

Լուռթյուն տիրեց: Մենք անխոս մտածում էինք: Ինձ թվում ե, վոր այդ լուռթյան մեջ ամեն մեկն աշխատում եր պատկերացնել «Ձմեռը» իր սպիտակ քուրքի մեջ փաթաթված «ամենաբարձր» սարի վրա, իր բնակարանում: Այդպես ե թվում, վորովհետեւ յես այդ բոպեյին լուռ, մտքի մեջ ընկած աշխատում եյի պատկերացնել «Ձմեռ»-ի կյանքը:

Քամին շարունակում եր իր համերգը: Այդ համերգը կազմող տարրեր ձայները յերբեմն-յերբեմն մեր ականջներին եյին դիպչում ավելի վորոշակի: Անախորժ եր մանավանդ բարակ սուլոցը հեռագրասյունից, վոր տնկված եր մեր տան մոտ:

Անախորժ եր այդ սուլոցն ավելի այն պատճառով, վոր հեռագրասյուններն իրենց խորհրդա-

վոր սպիտակ ականջներով, այդ ականջների յերկու կողմից միջատի բարակ-յերկար բեխերի պես ձգվող լարերով քաղաքացիների աչքում մի գուժաբեր բան ելին յերևում: Յերբ ասում ելին «թելեգրաֆ են ուղարկել», կամ՝ «թել են խրփել», այդ նշանակում եր, վոր դժբախտություն ե պատահել, մահվան բռն ե յեկել:

Հեռագրի սյուները ձգվում ելին քաղաքից դեպի հյուսիս, միմյանց յետևից գնալով՝ հետըհետե փոքրանում ելին և անհետանում դիմացի սարահարթի վրա—սարերի քամակում: Մեր տան դիմացը, քաղաքը յեզրող բարձունքի վրա ցցված եր այդ սյուներից մեկը, վոր մեզ թվում եր, թե մի կծկված բու յեր:

Սուրոցին ականջ դրեց, ականջ դրեց Սարգիսը ու նորից հարցրեց.

— Ես թելեգրաֆը ինչ ե ասում, քույրիկ, վոր եղպես վզվզացնում ե:

— Թելեգրաֆն ասում ե. «Ձմեռը գալիս ե, ցուրտը վրա յե հասնում, տուն մտեք, չմրսեք»:

— Ո՞վ ե խոսում նրա մեջ. Ձմեռն ե խոսում, դա Ձմեռի շինածն ե, ամենաբարձր սաբլից ե գալիս,— իրար յետևից շարեց հարցերը Սարգիսը:

— Ձե, — պատասխանեց Յերանյակը, — դա

սարերի են կողմից, շատ հեռու տեղից ե գալիս. թագավորն ե շինել:

— Թագավորը, — զարմացավ Սարգիսն այս նոր հայտնադործությունից. ապա հոնքերը կիտեց խոր մտածմունքի մեջ ընկած մարդու պես ու հարցրեց.

— Թագավորն ել սարի վրա յե ապրում, Ձմեռի մոտ:

— Ձե, թագավորը շատ հեռու յե ապրում. սարերից, ծովերից են կողմը, շատ հեռու՝ Ռուսաստան, Սիբիր:

— Թագավորը բերան ունի՞, մարդ ե ուտում,— հարցրեց Սարգիսը:

Մենք փրթկացրինք, թեև մենք ել իսկապես չգիտեյինք, թե ինչ բան ե թագավորը. իսկ Յերանյակը ծիծաղեց և բացատրեց.

— Թագավորն ել մարդ ե. մենակ մեզ նման մարդ չի. վոսկի շորեր ե հագնում, վոսկի թախտի վրա յե նստում: Բոլոր մարդիկ նրան ծառայում են: Ինքն ել՝ վոր բարկանում ե, մարդկանց սպանում ե: Ա՛յ, թագավորը թելեգրաֆ խփեց, վոր մեր ջահել տղերանցը հավաքեն-տանեն, իրեն սաղաթ դարձնեն:

— Դրանց տանում ե, վոր սպանի:

— Ձե, թագավորը շատ անբարիշ մարդ ե. ուրիշ թագավորների հետ կռիվ ե անում.

դրա համար ել տղերանցը հավաքում-տանում ե, վոր իրան համար կռվեն: Կռվի մեջ շատերն սպանվում են:

— Սահակն ել կսպանվի,—հանկարծ տխրելով հարցրեց Սարգիսը:

— Սահակը,—կրկնեց շփոթված, տխուր շեշտով Յերանյակն ու չգիտեր ինչ պատասխաներ. ապա յերկար մտածելուց հետո ավելացրեց. — չե, չի սպանվի. հիմի կռիվ չկա:

— Թագավորը նրան չի ուտի,—նորից հարցրեց Սարգիսը:

— Չե, չի ուտի:

— Կսպանի:

— Չե, չի սպանի. բայց կչարչարեն, կծեծեն, կտանջեն խեղճին:

Նորից լռություն տիրեց: Մենք նայեցինք իրար, կարծես իմանալու, թե ամեն մեկիս ներսում ինչ եր կատարվում:

Լռությունն ելի խզեց Սարգիսը:

— Թագավորը փիտն ե. յես թագավորին չեմ սիրում:

Յերանյակը մի տեսակ վախեցած դեմք ընդունեց, վոր շատ քիչ եր պատահում, նայեց շուրջը, դռան կողմը, կարծես մի բանից զգուշանալով և ապա ցած, անվստահ ձայնով ասաց.

— Սուս, եղպես բան չասես. թագավորը կիմանա՝ լեզուդ կկտրի:

— Վճռտեղից կիմանա,—զարմացավ Սարգիսը, — չե՞ վոր նա շատ հեռու յե, սարերի են կողմը:

— Թեկգրաֆը խաբար կտանի: Ամեն տեղ ինչ վոր պատահում ե, թեկգրաֆն իմաց ետալիս թագավորին: Թագավորի զաղախներն ել քաղաք են յեկել, վոր ով թագավորի վրա վատ բան ասի՝ խաբար ուղարկեն ու մարդկանցն ել սպանեն:

Բոլորս նայեցինք դռան կողմը վարանոտ, սարսափող հայացքով: Մի ծանր բան կարծես իջավ վերևից քամու սուլոցի հետ ու ճնշեց մեզ:

Մեր մանկական ուղեգրում պատկերացավ թագավորը: Քամու սուլոցը, շան վոռնոցը, հեռագրի խորհրդավոր շվշվոցները, ձմեռվա խստաշունչ սառնամանիքը, — այս բոլորը միախառնված, մեր հոգում նկարեցին թագավորի անորոշ ուրվանկարը վուսկե գահի վրա նստած: Տանանկյունների ստվերներից մեզ նայում եյին կարծես նրա խոր ընկած մուկ աչքերը ..

Կատուն, վոր քուրսու կողքին աչքերը փակած մռռացնում եր, ինչ վոր խշխշոց լսելով, վազեց դեպի թարեքը, ցատկեց թարեքի վրա և, ինչպես պատահեց, թարեքից վայր ընկավ թրբամիալով:

— Թագավորը թախտից ընկավ, — բացականչեց հանկարծ փոքրիկ քույրս՝ Մագթաղը զվարթ ձայնով, կատվին նայելով:

Մենք նայեցինք այն կողմը և քրքջացինք մի տեսակ թեթևացած:

Այս չնչին դեպքը մեզ մի քիչ զվարթացրեց: Բայց մեր զրույցն այդ յերեկո կցկտուր եր դուրս գալիս:

Յերանյակը կճուճը թոնրից հանեց և յերբ գնաց թարեքից ամաններ ու հաց բերելու, աղամանից աղ հանելու, մենք ել յերեքով նրա հետ գնացինք դեպի թարեքն ու աղամանը: Մի տեսակ վախ եր մտել մեր սիրտը և կարծես չեյինք ուզում հեռանալ Յերանյակից: Ամանները հավաքելիս, անկողինը ծալքից բերելիս մենք նրա հետ գնում-գալիս եյինք նրանից անբաժան, մինչև վոր պառկեցինք իրար կողքի մի վերմակի տակ:

Յերկար ժամանակ քունս չեմ տանում: Փակած աչքերիս առջև մշուշոտ շրջաններով զրծվում եյին՝ Զմեռը, թագավորը, Սահակը...

V

Հալըս ու մայրս մյուս առավոտը վաղ վերադարձան տուն: Հայրս գնաց իր գործին: Մայրս խմոր հունցեց, գաթա թխեց ու լավաշների մեջ փաթաթելով տվեց ինձ, վոր տանեմ մորաքրոջն տուն՝ Սահակի պաշարի հետ դնելու համար:

Հաջորդ որը Սահակը պիտի ճանապարհվեր:

Ամբողջ քաղաքը դուրս եր յեկել դարի գլուխը նորակոչիկներին ճանապարհ զցելու համար: Չորս ֆուրգոն պատրաստ կանգնած եյին այնտեղ: Գետնի վրա դատ-դատ խմբերով տարածված եյին ընտանիքները, վորոնց կենտրոնում նստած եյին սգավոր մայրերն ու քույրերը և քարձրածայն վողբ եյին ասում, ինչպես լինում եր մեռելոցներին գերեզմանատանը:

Նորակոչիկները հարբած խմբերով տխուր-տխուր յերգեր եյին ասում ու լսողներին լացացնում: Մի տեղից լսվում եր՝

«Յեռ գնում եմ ան ու դարով,

Ել չեմ դառնա տասը տարով —

Մայր ու քույրեր՝ մնաք բարով,

Յեռ չեմ դառնա տասը տարով»:

Չուռնան փչում եր տխուր յեղանակներ: Հասակավոր մարդիկ լուրջ դեմք ընդունած սիրտ եյին տալիս ծնողներին, ողի եյին խմում ու բարեմաղթություններ անում գնացողներին, վոր անփորձ զնան տեղ հասնեն, նամակն անպակաս անեն: Յերեխաներն իրենց խաղը մոռացած, մոր փեշերից բռնած՝ նրանց նայելով կամ լաց եյին լինում, կամ պահանջում եյի տուն դառնալ:

Չորի գլխից ձիավորներն մի խումբ յերևաց:

— Զաղախները... — ձայն տվեց մեկը:

Այս բառը շշուկով անցավ բազմության մեջ և բոլորին կարծես սթափեցրեց թմրածությունից:

Մարդիկ իրար անցան: Նստածները վերկացան: Սկսվեց վերջին հրաժեշտը: Հապճեպով փաթաթվեցին իրար, համբուրվեցին, սրտակտուր հեծեծանքով բաժանվեցին իրարից:

— Շուտ արեք, որը ճաշ դարձավ, — ձայն տվեց ֆուրգոնչիներից մեկը:

Նորակոչիկներից մի քանիսը տեղավորվեցին ֆուրգոններում, իրերի վրա, մյուսները խուճբ-խուճբ վռտով առաջ ընկան:

Ֆուրգոնները ճոնչացին, դղրդացին, առաջ շարժվեցին փոշու ամպ բարձրացնելով: Դղրդո-

ցին միացավ հեռացողների ծանր, մեղամադձիկ յերգը՝

«Տանում են, ադե ջան, տանում են,

Ինձ քեզանից հանում են...»:

Յերբ կազակները մոտեցան, բազմությունը համարյա ցրվել էր: Մենք ձորի պռունկից քաղաք իջնելիս մի անգամ միայն յետ նայեցինք՝ կազակների փափախներն եյին յերևում ողի մեջ լողալով:

VI

Նորակոչիկներին ճանապարհ գցելուց հետո կյանքը կարծես իր սովորական հունի մեջ մտավ: Հարազատներն ու մերձավորները լաց յեղան, մղկտացին, ապա հետզհետե հանդարտվելով հաշտվեցին իրականության հետ և ձենները փորը զցած, լուռը մորմոքում եյին միայն:

Թեև քաղաքի վրայով անցած փոթորիկը դադարել էր, բայց այդ որերի տարածված սարսափի շվաքը դեռ փոփած էր քաղաքի վրա: Մարդիկ կարծես դեռ չեյին կարողանում ազատ շունչ քաշել:

Զինվորագրության որերին քաղաք եյին յեկել մի խումբ կազակներ «կարգը պահպանելու»:

Թեև այս տարի նախորդ տարվա պես հայտնի ըմբոստացման դեպքեր չեյին յեղել, մարդիկ

չեյին ծեծվել ու բանտարկվել, բայց այս տարի
յել նախորդ տարվա պես մթնոլորտում մի լուռ
վախ կար թաղնված:

Կազակների ներկայութիւնը ճնշում էր քա-
ղաքացիներին: Սրանք աշխատում էին իրենց
գուսպ ու զգաստ պահել, անտարբեր ձևանալ,
բայց ելի շշուկներով եյին խոսում կազակների
ներկայութեան մասին:

Կազակներից մի քանի հոգի տեղավորվել էյին
մեր հարևան Զաքարենց տանը: Այս մոտիկու-
թիւնը մեզ վրա առանձին ազդեցութիւն էր
անում, մեզ ավելի յեր ճնշում: Կարծես մենք
նախազգում էյինք, վոր այս մոտիկութիւնից
մի դժբախտութիւն է գալու:

Որը կերակի յեր:

Այդ որը մենք քուֆթա էյինք յեփել, վորը
տեղական ամենաընտիր և ամենատարածված
կերակուրներից մեկն էր համարվում: Մենք հա-
ճախ չեյինք արժանանում այդ բախտին, և վոր
որը քուֆթա էյինք ունենում, մեզ համար կա-
տարյալ ուրախութեան օր էր լինում:

Մփոռը զգվեց քուրսու վրա, և մենք բոլոր-
վեցինք նրա շուրջը:

Նոր էյինք սկսել հաց ուտել, յերը հայրս
զառնալով փսքը քրոջս, ասաց.

— Մագթաղ ջան, մի թաս ջուր տուր:

Մագթաղը թռավ փոքրի, վազեց դռն մօտ
և սկսեց կժից ջուր լցնել թասի մեջ:

— Սպասիր, սպասիր, — ասաց Յերանյակը
փոքրի կանգնելով, — սպասիր, հայրիկ, դնամ նոր
ջուր բերեմ ջրհորից:

Ասավ ու դույլը վերցնելով դուրս յելավ, ա-
ռանց ուշք դարձնելու մօրս հորդորին, թե՛ կա-
րիք չկա, կժի ջուրն էլ թարմ է:

Հայրս սպասողական վիճակում՝ հացի փոք-
րիկ պատառներ էր դնում բերանը, մանր ու
դանդաղ ծամելով: Մենք էլ, կարծես նրանից
վարակվելով, սկսեցինք հանդարտ ծամել, աչք-
ներս դռն կողմը դարձրած և ականջներս դե-
պի դուրս՝ ձենի:

Մի քանի րոպե անց հանկարծ մի ոտարոտի
ձայն լսվեց՝ բարձր, խռպոտ ու ահալի, ինչպես
ահաբեկված տավարի բառաչիւն:

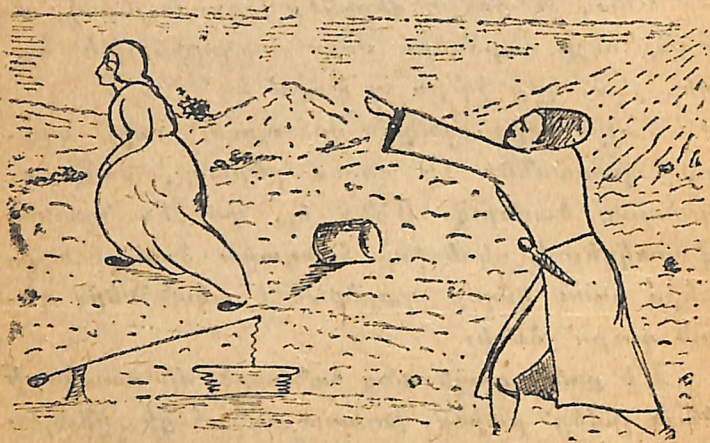
Այդ բառաչիւնի հետ գուռն արագութեամբ
բացվեց ու շրկալով դիպավ պատին: Ներս ըն-
կավ Յերանյակը հևասպառ, յերեսն ալանդակված
ու քաթանի պես սպիտակ: Տարորինակ վոստոս-
տիւնով, ինչպես վոտները ցանցի մեջ խճճվող
թռչուն առաջ յեկավ նա ու գոռալով՝ «վա՛յ,
մայրիկ ջան, դազմխը», փովեց հատակին:

Մայրս սարսափահար վրա թռավ, նրան գրը-
կեց, իսկ հայրս շփոթմունքից կերակրով լի ափ-

սեն շուռ տալով քուրսու վրա, վեր թռավ ու գուրս վազեց:

Յես ել նրա յետևից գուրս թռա:

Մեր ընդարձակ բակի մեջտեղը կանգնած եր մի կազակ, գլխարկը ծոծրակին գցած, խռիվ

մագերը ճակատին, արյունակոխ աչքերով: Յերեսը ջղածգությունից ծամածուլում եր, բռունցքները սեղմվում ու բացվում էին, վոտի վրա տատանվում եր, պատրաստ՝ գետին գլորվելու:

Հայրս քարացած, մնաց տեղում մեխված: Յես մտա հորս կողքը, աշխատելով հայացքս թափցնել կազակի զարհուրելի գեմքից:

Կազակն աշխատում եր գալ գեպի հայրս, բայց յերկու քայլ անելուց հետո նրա իրանը

գեպի յետ եր ծռվում, և նա չընկնելու համար կրկին յետ-յետ եր գնում, կամ վոտի վրա գլորվում եր շեղակի: Նա գոռում եր այլանդակ ձայնով ու բռունցքները սեղմելով ու բաց անելով, հայհոյանքներ եր թափում ինձ անհասկանալի խոսքերով: Նրա ձայնի վրա հարևանները գուրս թափվեցին: Բայց գուրս թափվողները կախարդվածի նման կանգ էյին առնում տեղներում քարացած, մեխված, անձայն ու ապուշ կտրած:

Ջաքարենց բակից գուրս թռավ մի ուրիշ կազակ, թամաշավորներին սաստեց, վորից շատերը ներս փախան, շտապ մոտեցավ ընկերոջը և թև բռնելով սկսեց քաշ տալ գեպի տուն: Հարբածը հայհոյեց նրան, փորձեց բռունցքով խփել, բայց յետ-յետ գնաց և կրունկը մի քարի դիպցնելով, մեջքի վրա փովեց գետին, սակայն ընկերոջ ոգնուլթյամբ վոտի յելավ: Ընկերը պալուշվեց (փաթաթվել) նրան և ինչ վոր խոսքեր ասելով, մեծ ուժով քաշ տվեց գեպի Ջաքարենց տունը:

Այնտեղ ինչ վոր աղաղակներ լսվեցին, ապա ամեն ինչ հանդարտվեց:

Հայրս ու յես ներս մտանք:

Յերանյակը պառկած եր քուրսու կողքին գունատ՝ ապուշ հայացքը գեպի յերգիկը գցած: Շնչում Եր ծանր, բերանը բաց ու խուփ անելով, ինչպես ծանր վերքից տանջված վիրավոր, ու

վոչ մի բառ չեր արասանում: Հանկարծ նա
անըրտաց, յերեսը թեքեց դեպի բարձը. բերանի
անկյունները ծովեցին. ճակատի վրա քրտինքի
կաթիլներ բսան ու փոքրիկ-փոքրիկ հատիկներով
նստած մնացին: Մայրս նրա կողքին ընկած,
ծնկներն եր արորում, նրա բերանն ու ճակատն
եր սրբում:

Յերեկոյան դեմ մոմ թափող պառավին կան-
չեցինք, վորը տաշտաքերը կրակի վրա շիկացնե-
լով մոմը քսեց տաշտաքերին ու թափեց թափ
սառը ջրի մեջ: Սառած տափակ մոմին նայելով,
ասաց, վոր վախեցել ե, «չարը խփել ե», պիտի
վոտաբորիկ տանել ս. Ոհանես ե ապա նորադուգա
ս. Նշանի դռանը մատաղ անել:

Յերեք որվա մեջ վոչ մի բառ չասաց Յե-
րանյակը: Յերեք որ մեր տան մեջ չլսվեց նրա
ձայնը, վոր այնքան քաղցր եր հնչում ու այնպես
կենդանությամբ լցնում եր մեր տունը: Յերեք
որ մայրս անքուն նրա կողքին նստած բոլոր
այցելուներին մղկտալով պատմում եր, վոր յերեք
որվա ընթացքում Յերանյակի աչքերը չեն կպել:

Իսկ գիշերները մըմնջալով անիծում եր թա-
գավորին, կազակներին:

Յերանյակը աչքերը հառած մի կետի, նա-
յում եր լուռ, հազիվ շնչելով, առանց նույնիսկ
հառաչելու:

Յերրորդ որը յերեկոյան դեմ միայն մի ծանր
տնքոց արձակեց ու աչքերը փակեց...

Դրանից հետո ել Յերանյակ չկար մեր տանը:

Այսօր ել սավերի պես եմ հիշում նրան, ու
ինձ թվում ե, վոր նա իսկի չի յել յեղել, այլ
յերազումս եմ տեսել միայն Յերանյակին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Չալիկը 3
 2. Յեղբոր պատմությունը 38
 3. Քրոջ պատմությունը 60
-

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0347135

4176 1 0. 50 4.

36-682

11105

МАРГАР

ЧАЛИК

РАССКАЗЫ

(На армянск. яз.)

САХЕЛГАМИ

Т и ф л и с

1936